

- Sergei Jesin.
- Nikolai Lokki.
- Natalia Verbovskaia.

Konstantin Petrovič

Välähdyksiä elämästämme vuonna 2002

*Kohtalokkaan murroskauden
huomattava kronikoitsija*

Karjalaiset, suomalaiset ja venäläiset kulttuurinaapureina 1800—1900-luvulla

Karjalaiset, suomalaiset ja venäläiset ovat vanhastaan naapureita, he ovat asuneet toisiinsa rajoittuvilla seuduilla, ja historian kuluessa se on vaikuttanut jatkuvasti heidän kehitykseensä. Aineellisen ja henkisen kulttuurin alueella heidän keskinäiset yhteytensä eivät ole katkenneet edes yhteisen monisatavuotisen historian kireimpinäkään kausina, jolloin sotilaallisia välenselvittelyjä on riittänyt.

Itämerensuomalaisilla kansoilla on tunnetusti ollut oma osuutensa Venäjän valtakunnan syntymiseen, mistä kertovat muinaisvenäläiset kronikat. Myöhempi tiede on tuonut esille teorian suomalais-ugrialaisten kansojen uralilaisesta alkuperästä, joten itämerensuomalaisten on täytynyt tottua ajatukseen, että he ovat geneeiltaan ja historialtaan euraasialaisia, joilla on siteitä sekä Eurooppaan että Aasiaan.

Samaa sanovat itsestään myös venäläiset, joita heitäkin asuu kummassakin maanosassa. Muistamme Aleksandr Blokin säkeet: "Da, skify — my! Da, aziaty — my, — s raskosymi i zhadnymi glazami!"

("Olemme skyyttejä, aasialaisia — silmämme ovat vinot ja ahneet!")

Suomalainen 1700-luvun jälkipuoliskon kansanvalistaja H. G. Porthan on muuten kirjoittanut juuri suomalaisheimojen skyytti-alkuperästä. Tähän voi lisätä, että myös ny-

kyisin, kun Suomi on Euroopan Unionin jäsen ja kun se on ikään kuin eurooppalaistunut lopullisesti ja peruuttamattomasti, suomalaiset muistuttavat silloin tällöin itsekkin ylen määrin innostuneita johtajiaan, että heissä on vielä jäljellä ugria ja aasialaista.

Naapurusten väliset kulttuurikontaktit ovat olleet sangen monimuotoisia, eikä tässä yleisluontoisessa historiallisessa katsauksessa ole tarpeen käsitellä niiden kaikkia muotoja, etenäkään tyhjentävästi. Sen sijaan on tärkeää kuvailla historian eri vaiheiden ominaispiirteitä, niin varsinaista (vielä kirjoittamatonta) kansankulttuuria kuin ammattimaisestikin luotua kulttuuria, ja lähinnä kirjallisuuden alueen kontakteja, olemassa olevan tutkimuksen valossa.

Kansanperinteen ja kielen kontaktit

Etnokset ja niiden puhumat kielet ja kansanperinne ovat olleet kosketuksissa toisiinsa ja vaikuttaneet toisiinsa jo sinä muinaisena aikana, jota tavataan kutsua esihistorialliseksi kaudeksi ja josta ei ole säilynyt kirjallisia todisteita. Yhteydenpito on ollut suullista seurustelua ja enemmän tai vähemmän spontaania. Nykytiede on löytänyt merkkejä keskinäisistä kontak-

teista kielten etymologioista, paikannimistä, myyttisistä ja historiallisista taruisista, lauluista ja saduista, sananparsista ja sutkauksista.

Tärkein johtopäätös näistä on se, etteivät kansat, eivätkä etenkin toistensa naapureina eläneet, ole koskaan, edes muinaisimpinaakaan aikoina, eläneet täysin erillään toisistaan, etnisessä mielessä eristyksissä. Aivan samoin kuin kielet syntyvät ihmisten seurustellessa keskenään, kulttuuritkin syntyvät sukuyhteisöjen, heimojen, kansojen ja kansakuntien yhteisen ponnistelun tuloksina, monien sukupolvien perintönä. Objektiivinen tutkijankokemus osoittaa, ettei ole perusteltua absolutisoida yksipuolisesti minkään kansan menneen tai nykyisen kulttuurin omaperäisyyttä ja että aivan samoin on suhtauduttava vakaviin varauksiin nykyisiin (niin meillä kuin ulkomaillakin) muodissa oleviin väitteisiin, että kehittyntä kulttuuria loisi muka vain "älyllinen eliitti" ja ettei massoilla olisi sen kanssa mitään tekemistä. Puškinin syntymän 200-vuotisjuhlien yhteydessä kuultiin eräiden kommentoijien väittävän, että runoilija olisi ollut siinä määrin elitistinen, että häntä ymmärtäisivät vain harvat ja valitut. Mutta Puškin uskoi itsekkin, että häntä lukisivat "uljaat slaavit, suomalaiset, villit tunguusit aroilla ja pirteissään" (suom. Ilpo Tiihonen). Kulttuurin käsittäminen elitistiseksi kyseenalaistaa jo sinänsä sen kansanomaisen alkuperän ja yleisinhimillisyyden.

Suomalaiset ovat usein verranneet pientä maataan ja pienehköä itämerensuomalaista kielialuettaan saareen kahden huomattavasti laajemman kulttuuris-kielellisen mantereen, slaavilaisen ja germaaniskandinaavisen välissä. Mutta tämä saarelaisten erityisyys on vain suhteellista; se että itämerensuomalaiset kielet eroavat rakenteeltaan selvästi slaavilaisista ja germaanisista ja että niitä tunnetaan muussa maailmassa melko huonosti, ei kuitenkaan sulje pois sitä, että ne ovat olleet monitahoisessa keskinäisessä kulttuurivaikutteiden vaihdossa niin

idän kuin lännenkin kanssa. Ei ole sattuma, että Suomessa tavataan jakaa kansallinen kulttuuri ja kansanmurteet pääasiassa kahteen historiallisen kehityksen tuloksena syntyneeseen tyyppiin: länsi- ja itäsuomalaiseen. Niiden erot ilmenevät kansanperinteessä, suomen kirjakielen kehityksen historiassa, kansalaisten kuulumisena eri kirkkokuntiin, kansanluonteen tyyppinä, maa-alaistalojen ja kartanoiden rakennustyylien ja kylämaiseman alueellisina erityispiirteinä. Maata ja metsää on vuosisatojen kuluessa käytetty eri tavoin, lännessä siirryttiin aiemmin nykyaikaiseen peltoviljelyyn ja metsien teolliseen käyttöön, kun taas idässä harjoitettiin vielä 1900-luvun alussa kaskiviljelyä ja suuret metsät olivat säilyneet koskemattomina.

Keskinäisten kontaktien määrälliset erot juontuvat historian hämäristä. Vuonna 1323 solmitussa Pähkinäsaaren rauhassa suuri osa Pohjois- ja Itä-Suomea, sen karjalainen väestö mukaan luettuna, siirtyi Ruotsin alaisuudesta Novgorodin valtion alaiseksi, ja tuolloin syntynyt raja säilyi melko pitkään, mikä edisti venäläisen vaikutuksen leviämistä paikalliseen kansankulttuuriin. Jo M. A. Castrén pani 1830-luvulla merkille itäsuomalaisessa ja karjalaisessa satuperinteessä näkyneet venäläiset vaikutteet, ja myöhemmät suomalaiset tutkijat ovat todenneet saman. Pohjoissuomalaisen Kajaanin kaupungin nimessä on sanottu tuntuvan venäläistä vaikutusta, samoin Turun kaupungin nimen on väitetty periytyvän venäjän kielen sanasta "torg" ("kauppa", "kaupankäynti", "tori"; kaupungissa on ollut venäläisiä kauppiaita). Kainuun nimen venäläiset ovat ääntäneet "Kajan", ja tällä nimellä on alettu aikoinaan kutsua kaupapaikkaa, josta kehittyi sittemmin Kajaanin kaupunki. Novgorodilaisissa kronikoissa kutsutaan Pohjanlahtea "Kajaanin (eli Kainuun) mereksi" ("Kajano more"), joka sekin on muunnos ikivanhasta Kainuuta merkitsevästä nimityksestä. Suomalaisen, karjalaisten ja venäläisten toisiltaan saamia kielellisiä ja

etnokulttuurisia vaikutteita ovat tutkineet muutamat tutkijat sekä Suomessa että Venäjällä, vaikka niihin kohdistunut mielenkiinto onkin jäänyt satunnaiseksi. Yhtenä esimerkkinä siitä, miten keskinäiset vaikutteet ovat levinneet kansanperinteen alueella, voi toimia vuonna 1986 julkaistu P. Hakamiehen tutkimus "Venäläisten sananparsien vaikutus karjalaiseen ja suomalaiseen sananparsistoon"¹. Tutkimuksessa on otettu vertailtaviksi myös vepsäläisiä ja inkerin-suomalaisia sananparsia. Kirjoittaja lähtee siitä, että venäläinen vaikutus on vaihdellut määrältään näillä alueilla ja että myös naapurusten väliset kontaktit ovat samoin vaihdelleet intensiivisyydeltään. Kaikkein vahvinta venäläinen vaikutus on ollut itäisillä alueilla ja heikentynyt vähitellen länttä kohti mentäessä. Itäisillä alueilla tarkoitetaan tässä laajaa Aunuksen Karjalaa, jossa on asunut sekaisin karjalaista, vepsäläistä ja venäläistä väestöä, ja Karjalan kannasta, joka on sijainnut lähellä Pietaria ja jossa paikallisen väestön kaksikielisyys on vähitellen lisääntynyt. Kontaktien intensiivisyyden osalta jonkinlaista keskialuetta ovat olleet kirjoittajan mukaan Suomen nykyiset Pohjois-Karjalan ja Savon maakunnat, jonne on osittain levinnyt ortodoksinen usko; niiden takana sijaitsee jo protestanttis-luterilainen länsi, jossa venäläisvaikutteet heikkenevät ja jossa ne ovat vähemmän läheisiä ja satunnaisempia mutta jonne ne kuitenkin ovat jättäneet jälkensä.

P. Hakamiehen kirja sisältää runsaasti kiintoisia havaintoja. Venäläisiä sananparsia on omaksuttu eri puolilla eri tavoin. Joskus ne on käännetty suoraan venäjältä karjalaksi ja vepsäksi (harvemmin suomeksi), jolloin käännöksiin on jäänyt venäjän kielen sanoja, vaikkakin muodoltaan ja äänneasultaan muuntuneina. Myös venäjän syntaksin vaikutuksesta on merkkejä nähtävissä. Kirjoittaja mainitsee lähinnä kolme syntaktista tunnusmerkkiä, jotka ovat siirtyneet venäläisistä sananparsista karjalaisiin, vepsäläisiin ja suomalaisiin: 1) ver-

bin käyttö yleismerkityksessä yksikön toisessa persoonassa (tyyppiä "kak posejesh', tak i pozhnjosh" — "mitä kylvät, sitä niität"), 2) konjunktion pois jättäminen yhdylauseista (tyyppiä "sem' bed — odin otvet" — "seitsemän ongelmaa, yksi ratkaisu") ja 3) persoonattomien infinitiivilauseiden käyttö (tyyppiä "volkov bojat'sja — v les ne hodit" — "pelätä sutta, pysyä pois metsästä"). Tällaiset rakenteet ovat melko yleisiä karjalaisissa, vepsäläisissä ja inkeriläisissä sananparsissa, kun taas Länsi-Suomen murteissa niitä ei juuri ole havaittu, joten venäläisten vaikutteiden voidaan olettaa levinneen ensi sijassa lähialueille. Kirjoittajan seuraava huomio koskee kieltopartikkelin "ne" (suom. "ei") käyttöä venäläisissä, karjalaisissa ja suomalaisissa sananparsissa. Toisin kuin venäjässä, jossa kieltopartikkeli säilyy muuttumattomana ja sijoittuu yleensä verbin eteen, itämerensuomalaisissa (ja useimmissa uralilaisissa) kielissä kieltopartikkelin taipuu verbin tavoin, ja siksi sen asema lauseessa on vapaampi, mikä pätee myös sananparsiin. Kirjoittajan mielestä kieltopartikkelin sijainnista lauserakenteissa voi päätellä joidenkin karjalaisten ja vepsäläisten sananparsien olevan lähempänä venäläisiä sananparsia, toisten taas kauempana niistä.

Folkloresta kirjallisuuteen ja ammattitaiteseen

Karjalainen etnokulttuuri on vuosisatoja toiminut välittäjänä suomalaisen ja venäläisen kulttuurin välillä. Välittyminen on tapahtunut aluksi suullisena perinteenä ja jatkunut sitten kirjallisina kontakteina.

Ratkaiseva rooli on tässä murroksessa ollut Elias Lönnrotin ja hänen aikalaistensa julkaisuilla. Kalevalassa, Kantelettaressa sekä satu-, loitsu- ja sananparsikokoelmina Karjalan kansanperinteen rikkaudet ovat saaneet kirjallisen muodon,

päässeet mukaan kirjallisuuteen ja kulttuurin yleiseen kehitykseen, tulleet tutuiksi sivistyneille piireille.

Vuonna 1835 julkaistun Kalevalan alaotsikkona oli "Vanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinosista ajoista", millä viitattiin paitsi näiden kahden etnoksen geneettiseen sukulaisuuteen, myös siihen että niillä oli yhtäläinen oikeus yhteiseen kulttuuriperintöönsä ja sen hyödyntämiseen myöhemmässä kehityksessään. Suomen kansalliseen kulttuuriin omaksuttiin karjalaisen kulttuurin aineksia, ja Suomen kansa sulautti samoin itseensä karjalaista etnosta.

Tunnetulle suomalaiselle kuvanveistäjälle Alpo Sailolle (1877—1955), joka on omistanut useita töitään karjalaisille runonlaulajille ja jonka töistä huokuu Kalevala, kuuluvat vuonna 1921 lausutut sanat eepoksen merkityksestä suomalaiselle kulttuurille: "Mikä taiteemme korkealle nosti? Mikä säveilemme oman kaiun antoi? Mikä viritti kansallisen tieteen? Mikä on herättänyt meissä omanarvontunnon? Mikä viittaa meille tien ja mikä kannustaa yhä suurempiin sivistysvoittoihin? Hartaudella ja ilolla vastaan tähän kaikkeen yhdellä sanalla: Kalevala."²

Kalevalan ja karjalaisen kansanperinteen kaikenkattavaksi havaittu vaikutus synnytti sen tutkijoiden piirissä erityisen "kulttuurikarelianismin" käsitteen, joka on osoittautunut käyttökelpoiseksi seuraavina vuosikymmeninä. Käsitteeseen on liitetty etenkin Suomen taiteiden kukoistus niiden "kultakautena" 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, jolloin taiteilija Akseli Gallen-Kallelan (1865—1931), säveltäjä Jean (Janne) Sibeliuksen (1865—1957) ja runoilija Eino Leinon (1878—1926) kaltaiset suurenmoiset kyvyt olivat luomisvireessä. Kaikki nämä taiteilijat, kuten myös Alpo Sailo, ovat saaneet vahvoja virikkeitä Kalevalasta, sen runouden keinoista ja mytologisesta symboliikasta. Lisäksi nämä suuret kyvyt toivat kukin omalla sarallaan paljon uutta oman kautensa taiteisiin, minkä

ansiosta karelianismi-käsitteen sisältö laajeni ohi Kalevalasta ja kansanperinteestä omaksuttujen suorien lainojen. Siksi voi pitää jossakin määrin oikeutettuna joidenkin suomalaisten tutkijoiden esittämää ajatusta, että "kareliaanisten" kulttuurivaikutteiden yhdistäminen yksinomaan Kalevalaan voi paitsi syventää, myös kaventaa tutkimusta, etenkin tulkittaessa sellaisia taiteen uusimpia ilmiöitä, jotka liittyvät tavalla tai toisella folkloristis-mytologisiin perinteisiin. Se mitä kutsutaan "kalevalaiseksi kulttuuriksi" ja "Kalevalan aikakaudeksi", voi jäähmettyä puhtaasti illusoriseksi epähistorialliseksi käsitteeksi sen sijaan että kattaisi Lönnrotin Kalevalan lisäksi myös sen vaikutuksen myöhempään kulttuuriin kulttuurin kaiken monimuotoisuuden ja kehityksen huomioon ottaen. Lisäksi "kulttuurikarelianismia" tutkittaessa houkuttelee käsitys muka yhtenäisestä Karjalasta, jollaista ei ole etnokulttuuris-kielillisessä tai valtiollishallinnollisessa mielessä edes ollut olemassa — historiallisesti on ollut olemassa vain toisistaan etäällä olevia alueita, erillisiä murteita ja erillisiä paikallisia kulttuuriperinteitä. Sanalla sanoen, Karjala on monikasvoinen, kuten suomalaiset tutkijat ovat korostaneet³.

Elias Lönnrotia ja muita suomalaisia 1800-luvun kansanperinteen kerääjiä houkuttelivat aarteillaan etenkin Venäjällä Vian Karjala ja tuolloin autonomiseen Suomeen kuuluneet Laatokan rantojen alue ja Karjalan kannas. Etnokulttuurisessa, taloudellisessa ja sosiaalisessa mielessä ne olivat toisistaan huomattavasti poikkeavia seutuja, mitä ne suomalaiset runoilijat, taiteilijat ja muusikot, jotka hakivat suoraa kontaktia karjalaiseen kansanelämään ja kulttuuriin, eivät voineet olla jossakin määrin havaitsematta. Ne, jotka olivat kiinnostuneita sen arkaaisimmista muodoista, tekivät pyhiinvaellusmatkoja Vianaan runonlaulajien kyliin, — 1800- ja 1900-luvun vaihteessa näistä matkoista tuli eräänlaisia kulttimatkoja, joita tehtiin usein heti sen jälkeen

kun oli ensin käyty Pariisissa ja muissa Euroopan kulttuurikeskuksissa.

Karjalan kannaksella tilanne oli monessa suhteessa toinen, sillä siellä tuntui sekä Pietarin että Viipurin vaikutus. Kummankin kaupungin väestö oli etnisessä ja sosiaalisessa mielessä kirjavaa, sillä venäläisten ohella niissä asui jonkin verran saksalaisia ja ruotsalaisia (joilla oli omat saksan- ja ruotsinkieliset oppilaitoksensa); siviilivirkamiehissä ja sotaväessä taas oli suomenruotsalaisia (useimmiten aatelisia). Pietarissa ja sen lähistöllä syntyivät ja kävivät koulunsa muutamat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaiset ja suomenruotsalaiset kirjailijat (Arvid Järnefelt, Bertel Gripenberg, Edith Södergran sekä veljekset Henry, Oscar ja Ralf Parland); jotkut heistä, kuten Tito Colliander, omaksuivat ortodoksisen uskon.

Karjalan kannakselle oli jo Pietari I:n ajoista lähtien kehittynyt laajaa suurtilallisten maanomistusta ns. lahjoitusmaille; myöhemmin sinne ilmestyi suuri joukko pietarilaisten huvilapalstoja, joista osa kuului eräille kirjailijoille ja taiteilijoille (kuten Maksim Gorki, Leonid Andrejev ja Ilja Repin). 1920-luvulla Tulenkantajien kirjailijaryhmän jäsenet (Elina Vaara, Katri Vala, Lauri Viljanen jne.) tapasivat usein toisiansa suomalaisen kirjailijan Olavi Paavolaisten huvilalla.

Karjalainen, ortodoksinen ja itämaaisbysanttilainen ei ollut suomalaisille ja suomenruotsalaisille kirjailijoille ja taiteilijoille niinkään proosallista todellisuutta kuin esteettistä eksotiikkaa ja salaperäistä mystiikkaa, jotakin läntisestä pragmatismista ja reformoidusta luterilais-protestanttisesta uskonnollisesta tietoisuudesta poikkeavaa. Tito Collianderia ortodoksisissa jumalanpalvelusmenoissa kiehtoi etenkin se, että ne olivat ikivanhoja, olivat säilyneet samanalaisina vuosisatoja ja noudattivat uskollisesti kerran vakiintuneita sääntöjä. Myöhemmin ortodoksisen uskon esteettistä puolta on korostanut Pentti Saarikoski, vasemmisto-

lainen runoilija, joka kääntyi monien yllätykseksi elämänsä lopulla ortodoksiksi ja halusi tulla haudatuksi Uuteen Valamoon.

Suomessa on nykyisin noin 60 000 ortodoksia, ja suurin osa heistä pitää itseään karjalais-syntyisinä tai näiden jälkeläisinä. Karjalaisella etnokulttuurilla on heille edelleen oma erityinen arvonsa, ja he pyrkivät vaalimaan sen perinteitä.

Karjalan kannas ja Viipurin lääni kuuluivat Venäjään miltei vuosisadan jo ennen muuta Suomea, ja paikallinen karjalaisväestö oli siellä huomattavasti enemmän kosketuksissa muihin kulttuurivaikutteisiin kuin vaikkapa Vienan Karjalan pohjoisten runonlaulajakyläiden väestö. Karjalan kannaksella talonpoikaiselämäkin oli liikkuvampaa, sieltä lähdettiin eri ammatteihin Pietariin, alueelle syntyi aiemmin nykyaikainen tieverkko, sinne rakennettiin aiemmin rautatie, Pietarista Helsinkiin kulkeva, ja sinne perustettiin myös aiemmin kouluja ja sanomalehtiä.

Mutta 1900-luvun alussa, etenkin Venäjän ja Suomen vuosien 1905—1907 tapahtumien ansiosta, muutosta alkoi tapahtua myös Vienan Karjalassa, autonomisen Suomen rajan takaisissa itäkarjalaiskylissä.

Suomessa taas kylä- ja maaseudun väki alkoi liikehtiä Venäjän ensimmäisen vallankumouksen vaikutuksesta, ja marraskuussa 1905 yleislakko pakotti tsaarin hallituksen keskeyttämään joksikin aikaa pakkovenäläistämispoliittikkansa, jonka tarkoituksena oli ollut Suomen autonomian tuhoaminen. Hallituksen peräytyminen ja sen tekemät myönnytykset sattuivat Venäjällä ja Suomessa samaan aikaan: lokakuun 17. päivän manifestilla 1905 Venäjälle julistettiin perustuslaillinen hallinto, ja edessä olivat valtion duuman vaalit; Suomessa taas entisten säätyvaltiopäivien tilalle tuli demokraattinen kansanedustuslaitos ja yleinen äänioikeus, joka käsitti myös naiset (tällaista ei ollut Venäjällä eikä edes monissa länsimaissa).

Tämä rajan kummallakin puolella tapahtunut molempiin suuntiin vaikuttanut kehitys sai vastakaikua syrjäseuduillakin, myös Vienan Karjalan kylissä, ja niiden naapurissa pohjoissuomalaisissa Kainuun kylissä, jotka olivat olleet tuttua seutua karjalaisille laukkukauppiaille monien sukupolvien ajan. Yhtenä seurauksena perinteisestä rajan yli käydystä kulkukaupasta oli se, että Uhtuan, Vuokkiniemen ja muiden rakajylien karjalaisia laukkukauppiaita asetui Suomeen ja että jotkut heistä perustivat Suomeen kaupan ja heistä tuli kauppiaita, mutta eivät he katkaisseet sukusiteitään entisiin maanmiehiinsä. Venäläiset etu- ja sukunimensä (jotka oli saatu ortodoksiseen uskoon kastettaessa) he muuttivat Suomessa jossakin määrin venäläisiä muistuttaviksi suomalaisiksi nimiksi. Kyseessä oli jälleen samankaltainen kehitys — Suomessa vuonna 1906 noin 100 000 ihmistä, jotka olivat enimmäkseen syntyperältään suomalaisia, suomalaisti entisen ruotsalais-latalinalaisen sukunimensä. Kainuuseen asettuneita karjalaisia laukkukauppiaita ja heidän jälkeläisiään oli vähemmän, kolmisentuhatta⁴, mutta he olivat merkittävä osa paikallista väestöä. Muutamit karjalaisiirtolaiset hankkivat Suomessa koulutuksen (muun muassa Sortavalan opettajaseminaarissa) ja toimivat kotiseudullaan käydessään omien maanmiestensä kansallisen herätyksen alullepanijoina. Heillä oli tilaisuus havainnoida omin silmin Suomen kansallis-kulttuurista heräämistä, ja tärkeimpien suomalaisten "herättäjien" — J. V. Snellmanin, E. Lönnrotin ja J. L. Runebergin — nimet ja ajatukset tulivat heille tutuiksi; heitä itseäänkin on joskus kutsuttu Karjalan "snellmaneiksi", sillä he olivat tiedostaneet, että karjalaisten perinteisen etnokulttuurin säilyttämisen lisäksi oli myös kehitettävä nykyaikaista omakielistä koulutusta, kehitettävä karjalan kirjakieli ja perustettava Karjalaan lehtiä. Syntyperäisistä karjalaisista, jotka kohosivat tuolloin esiin kulttuurin alal-

la, ansaitsee maininnan Iivo Marttinen (1870—1934), joka oli syntynyt Vuokkiniemen Kivijärveltä (ortodoksisissa kirkonkirjoissa hänet tunnetaan nimellä Ivan Martynov). Hänestä tuli merkittävä karjalaisen kansanperinteen kerääjä, ja hänestä on tehty Suomessa tutkimus ja kerrottu lyhyesti myös venäjäksi⁵.

Toinen Vienan Karjalan 1900-luvun alun tapahtumiin liittyvä henkilö oli Iivo Härkönen (1882—1941), talonpoikaisperheestä kotoisin oleva karjalainen Suistamolalta, 50 kilometrin päästä Sortavalasta. Opiskeltuaan paikallisessa seminaarissa (aluksi lyhyillä maaseudun kierto-koulujen kiertäville opettajille tarkoitetuilla kursseilla ja valmistuttuaan sitten varsinaisesta seminaarista vuonna 1906) hän kokeili eri ammatteja: jo pitkiksi venähtäneiden opintojensa aikana hän keräsi kansanperinnettä, työskenteli eri lehdissä, kirjoitti ja julkaisi runoja ja opetti. Ja kun samana vuonna 1906 perustettiin Vienan karjalaisten liitto, Iivo Härkönen kuului sen johtoon ja toimi sen sihteerinä, julkaisi ensimmäisen sikäläisen sanomalehden. Jo ennen uuden järjestön kahden perustamiskokousta (joista ensimmäinen pidettiin huhtikuussa Suomessa Oulussa, toinen vuoden 1906 elokuussa Tampereella) Vuokkiniemen kylissä järjestettiin kokouksia aloitteen tueksi — niiden virikkeenä ja virallisena perusteluna toimi samainen tsaarin 17. lokakuuta 1905 julkistama perustuslaillisen hallitusmuodon luvannut manifesti; duuman vaa-leihin oli asetettava ehdokkaita, ja oli valittava valitsijamiehet. Mutta Pietarin tapahtumat etenivät liian nopeasti ja yllättävään suuntaan: ennen Vienan karjalaisten liiton elokuusta perustamiskokousta ensimmäinen duuma ehdittiin jo heinäkuussa hajottaa, ja sen oppositioryhmät kokoontuivat Viipuriin ilmaisemaan vastalauseensa.

Kulttuuri- ja valistustehtäviensä ohessa Vienan karjalaisten liitto myös esitti talout-

ta koskevia vaatimuksia: kaikille yhtäläisiä oikeuksia hankkia maaomaisuutta, talonpoikien ja valtion metsien erottamista toisistaan, tullimuurien poistamista paikallisten ja Suomen välisestä kaupasta, teiden rakentamista, sairaaloiden perustamista ja postiyhteyksien parantamista.

Syksyllä 1906 Vuokkiniemeen avattiin ensimmäinen omakielinen kiertokoulu, ja pian samanlaisia kouluja ilmestyi Uhtualle ja muualle, koululaisia oli kaikkiaan parisensataa. Paikallisista nuorista koulutettiin opettajia Sortavalan seminaarissa, ja viennankarjalaisille kouluille painettiin oma aapinen paikallisella murteella. Aikuisväestöä yritettiin saada kiinnostumaan luku- ja kirjoitustaidon hankkimisesta avaamalla luku-tupia, ja "Karjalaisten Pakinoita" -niminen sanomalehti alkoi ilmestyä kuukausittain — sitä toimitti livo Härkönen, joka työskenteli tuolloin opettajana Salmassa.

Kuten on jo aiemmin todettu, aloite kaikkiin näihin kansallista kulttuuria edistäviin hankkeisiin tuli ensi sijassa Suomesta — joko sikäläisiltä karjalaissyntyisiltä tai sinne muuttaneilta viennankarjalaisilta, jotka olivat tutustuneet Suomessa kansallisen kulttuurin ympärille heränneeseen liikehdintään, omakielisen koulusivistyksen kehittämiseen ja kansanvalistustyöhön.

Niitä, jotka suhtautuivat myötätuntoisesti viennankarjalaisten ja Kainuun rajaseudun asukkaiden hätään, oli suomalainen kirjailija Ilmari Kianto (1874—1970), tuottelias kirjoittaja, joka omisti suuren määrän sivuja rajan molemmin puolin asuneelle korpiseudun väelle. Yhdessä parhaimmista romaaneistaan, Punainen viiva (1909)⁶, hän kirjoitti korvessa tapahtuneesta herätyksestä, köyhydessä elävien toiveista saada aikaan demokraattisia uudistuksia, saavuttaa yleinen äänioikeus ja päästä ilmaiseen vapaasti oma tahtonsa uudistettavassa parlamentissa — lopputulos oli traaginen romaanin köyhälle sankarille, joka joutui vieläkin suurempaan ahdinkoon vedettyään punaisen viivan äänestyslippuun.

On merkille pantavaa, että vaikka Kianto oli luterilaisen papin poika, hän ei ollut sovussa kirkon kanssa, vaan syytti sen palvelijoita hurskastelusta ja vallanpitäjien kanssa liittoutumisesta. Kianto oli Suomessa ensimmäinen, joka yhteiskunnallisena protestina ja vetoomuksena kieltäytyi mielenosoituksellisesta kirkollisesta vihkimisestä mennessään naimisiin. Nuoruudessaan Kianto oli Arvid Järnefeltin tavoin opiskellut muutaman vuoden suomalaisena stipendiaattina Moskovan yliopistossa voidakseen oppia venäjää käytännössä ja tutustua venäläiseen kirjallisuuteen, hän oli matkustellut paljon Venäjällä ja julkaissut 1903 matkakirjan "Kiannon rannoilta Kaspian poikki". Kianto pyrki kirjeitse ajatustenvaihtoon Leo Tolstoin kanssa, mutta kirjeenvaihto ei edennyt kuten Tolstoin ja Arvid Järnefeltin kirjeenvaihto Kiannon venäjämäisestä suomentamiin teoksiin kuuluu Puškinin ja Lermontovin runoja, Tolstoin pienoisoromaani "Ivan Iljitšin kuolema", I. A. Gontšarovin romaani "ObloMOV", V. I. Nemirovitš-Dantšenkon kertomuksia ja Gusev-Orenburgskin teos "Nuori Venäjä".

Joitakin teoksiaan Kianto on omistanut Vienan Karjalalle, jossa hän kävi useita kertoja, mutta yhteiskunnallis-poliittisen tilanteen kärjistyessä hänen sympatiansa kääntyivät selvästi. Venäjän vuoden 1917 tapahtumat ja Suomen vuoden 1918 kansalaissota asettivat Kiannon, kuten kymmenet muutkin suomalaiset kirjailijat, vaikean yhteiskunnallisen ja luokkavalinnan eteen, jolloin hänen aiempi myötätuntoinen kapinointinsa vaihtui suursuomalaisten aatteiden ja vapautusmission palvelemiseksi suhteessa itäkarjalaisiin.

Mutta tästä Suomen 1900-luvun historian kiperästä vaiheesta lisää tuonnempana, sillä nyt tarkastelemme sitä, miten mielenkiinto venäläistä kirjallisuutta kohtaan kasvoi Suomessa autonomian ajan alussa.

Ensimmäiset venäläisen kirjallisuuden suomennokset ja vuoden 1850 sensuuriasetus

Suomalais-venäläisten kirjallisuussuhteiden luonteenomaisista erityispiirteistä voi 1800-luvulta nostaa esiin kaksi tärkeää etappia, ja eräänlaisena rajapyykkinä näiden välillä oli 1850-luku.

1800-luvun alkupuoliskolla ja myöhemminkin suomalaista kirjallisuutta, lehdistöä, koulutusta ja tiedettä hallitsi ruotsin kieli. Suomenkielisiä kouluja ei vielä ollut, ja suomeksi kirjoittivat vain harvat intomielliset. Ensimmäiset väitöskirjat kirjoitettiin suomeksi 1850-luvun lopulla, mihin päästiin suurella vaivalla viranomaisten erityisluvalla, sillä vuoden 1850 sensuuriasetus kielsi suomenkielisten kirjojen julkaisemisen uskonnollista ja taloudellista kirjallisuutta lukuun ottamatta.

Ruotsin kielen ylivallassa oli säätyluonne, sillä suomen käyttämisen katsottiin soveltuvan vain alemmille kansankerroksille, talonpojille ja yksinkertaiselle rahvaalle.

Onneksi juuri kansanperinteen aarteiden löytyminen tavallisen kansan parista, se että Kalevala ja Kanteletar ja muita kansanperinteen kokoelmia julkaistiin, oli taiteellisessa ja kulttuurihistoriallisessa mielessä tärkeintä, mitä suomen kielen suhteen 1800-luvun alkupuoliskolla tapahtui. Nämä teokset herättivät mielenkiintoa etenkin Suomen rajojen ulkopuolella, myös Venäjällä.

Ei ole syytä väheksyä varhaisten suomenkielisten runoilijoiden — J. Juteinin, K. A. Gottlundin, A. Poppiuksen ja S. K. Berghin (Kallion) — merkitystä; he tekivät työnsä ja jokainen heistä jätti vaatimattoman jälkensä tuolloin vielä niukkaasti suomenkieliseen taidetunouteen. Mutta ensimmäiseksi kansalliseksi runoilijaksi julistettiin 1840-luvulla, ja aivan oikeutetusti, ruotsiksi kirjoittanut J. L. Runeberg, eikä

ole sattuma, että hänen säkeensä ovat säilyneet meidän päiviimme saakka Suomen kansallishymnin sanoina.

Kansallisen kirjallisuuden luominen oli otettu tavoitteeksi jo 1800-luvun alkupuolella, ja tuolloin alettiin myös olla kipeän tietoisia siitä, että maailmankirjallisuuteen tutustuminen oli välttämätöntä. Euroopan valistusajan perinnöllä oli suuri merkitys jo mainituille suomalaisille runoilijoille. 1810—20-luvulla suomalaiset pääsivät ensi kertaa tutustumaan (tosin vielä ruotsinkielisistä lehdistä) saksalaiseen ja ruotsalaiseen romantiikkaan. Romantiikkaan liittyi myös Puškinin nimi, vuonna 1825 ruotsinnettiin hänen romanttinen runoelmansa "Kaukasian vanki".

Vuodesta 1809 lähtien Viipurin kuvernementin lisäksi koko Suomi kuului Venäjään, mikä soi suomalaisille erityisen hyvät mahdollisuudet tutustua venäjän kieleen ja venäläiseen kirjallisuuteen. Yhteiselön ensi vuosikymmeninä (aina 1840-luvulle saakka) Venäjän tsaari ja Pietarin hovi tosin seurustelivat Suomen korkeimpien hallintovirkailijoiden kanssa vielä lähinnä ranskaksi, mutta Suomen oppilaitoksissa, yliopisto mukaan luettuna, ryhdyttiin opettamaan venäjän kieltä, kirjallisuutta ja historiaa. Julkaistiin oppikirjoja ja koulutettiin sekä venäjää että ruotsia osaavia opettajia.

On kiintoisaa esimerkiksi että Elias Lönnrotin opintomuistiinpanoissa on säilynyt kaksi hänen 1820-luvulla kopioimaansa alkukielistä versiota Puškinin runoista "Tšernaja šal" ja "Utoplennik" ja että ruotsinkielisessä turkulaislehdessä julkaistiin hänen käännöksensä eräästä N. M. Karamzinin runosta. Lönnrot oli yritteliäs ja sinnikäs jo opiskeluvuosinaan, ja hänen mielenkiintonsa kieliin säilyi elämän loppuun saakka, mikä oli tärkeää myös hänen laajan sanakirjatyönsä kannalta. Venäjän opinnoissa häntä auttoi J. K. Grot, joka puolestaan pyrki oppimaan suomea, saaden apua Lönnrotilta ja muilta suomalaisilta tuttaviltaan, joiden kanssa hän seurusteli

työskennellessään Helsingin yliopiston professorina (1841—1853). Lönnrotin ja Grotin mielenkiinto kielisiin näkyi heidän pitkäaikaisessa kirjeenvaihdossaan, ja kielistä he juttelivat tavatessaankin.

Suomen koulujen venäjän kielen opetusta täydentämään luotiin suomalaisille stipendiaattijärjestelmä: Helsingin yliopiston jälkeen koulutus jatkui Moskovan ja Pietarin yliopistoissa. Näin suomalaiset pääsivät tutustumaan Venäjän elämään ja kulttuuriin, ja heistä tuli hyviä Venäjän kirjallisuuden opettajia. Eräät Suomen merkkihenkilöt olivat Venäjän pääkaupungeissa opiskelleita. Kirjailijoista on jo mainittu Ilmari Kianto ja Arvid Järnefelt; mainitsemme vielä veljekset Eino ja Jalo Kaliman — edellisestä merkittävä teatteriohjaaja, joka ohjasi A. P. Tšehovin näytelmiä maan päänäyttämölle Helsingin Kansallisteatterille, ja jälkimmäisestä taas tuli tunnettu slaavilaisten kielten tutkija.

Mutta mainitut nimet kuuluvat jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen, jolloin yhteiskunnallis-poliittinen ja kulttuurinen ilmapiiri olivat jo täysin erilaisia kuin Suomen autonomian ajan alkupuolella. Tällöin vielä Aleksanteri I:n melko vapaamielinen politiikka ja etenkin Suomen saama autonomia herättivät toiveita kulttuurisuhteiden kehittymisestä hallituksen suojeluksessa, virallisen politiikan uomissa. Ja huolimatta Nikolai I:n aikaisesta järjestelmän koventumisesta, sanomalehtien kieltämisestä ja ankarasta sensuurista, jonkinlainen toivo keskinäisten suhteiden paranemisesta kuitenkin säilyi. Kontakteja solmittiin tutkijoiden kesken; 1820-luvulta alkaen Pietarissa työskenteli A. Sjögren, josta tuli merkittävä suomalais-ugrilaisen kieli- ja kansatieteen tutkija, Venäjän akatemian jäsen ja nuorempien tutkijoiden tukija. M. A. Castrénia Sjögren auttoi tämän Siperian tutkimusmatkojen järjestämisessä ja rahoittamisessa. A. Hipping puolestaan oli tekemisissä Pietarin Venäläisen kirjallisuudenharrastajien vapaan seuran kanssa ja hän oli mukana sen kokouksissa,

joissa kuultiin kerran luento suomalaisesta kirjallisuudesta. Molemmipuolista kulttuurista mielenkiintoa pidettiin tuolloin täysin luonnollisena, ja sitä haluttiin lisätä. Vielä vuonna 1846, jonka lopulla J. V. Snellmanin Saima-lehti lakkautettiin sen viranomaisien vastustamisen vuoksi, Helsingfors Morgonblad -lehden päätoimittaja Fabian Collan piti tärkeänä korostaa, että tie yhteisymmärykseen kävi kulttuurien vuoropuhelun kautta. "Toiselta puolen on myöskin venäläinen sivistys meille nyt erittäin tärkeä, ja meidän tulee tutustua siihen; sillä vain tuntemalla venäläisen kansakunnan kieltä, sen kirjallisuutta ja koko sen henkistä elämää me saatamme oikealla tavalla käsittää itäisiä naapureita, joita me nyt olemme niin lähellä, ja vaikuttaa siihen, että hekin meitä ymmärtävät, samoin kuin tämä tuntemus myös elämän ulkonaisissa oloissa on meille sangen tarpeellinen. Sivistys yleensä on sitäpaitsi, ja sen tuleekin olla, kaikille kansakunnille yhteinen." (suom. Viki Kärkkäinen)⁷.

Tällaisen kulttuurin tehtävien ymmärtämisen ansiosta Suomessa ryhdyttiin kääntämään venäläisiä kirjailijoita, vaikka toistaiseksi vielä ruotsiksi. 1830—40-luvulla käännettiin yksittäisiä Puškinin runoja, venäläisiä kansanlauluja ja katkelma "Igorin sotaretkestä". Sitten koitti proosan vuoro, käännettiin M. J. Lermontovin "Aikamme sankari" (1844), N. V. Gogolin pienoisromaani "Kertomus siitä kuinka Ivan Ivanovitš ja Ivan Nikiforovitš riitaantuivat" (1850), N. F. Pavlovin pienoisromaani "Imeniny" (1850) ja M. Zagoskinin romaani "Roslavlev" (ei ilmeisesti suomennettu, 1850). Venäläistä proosaa käännettiin myös Ruotsissa, mutta kääntäjät saattoivat silloinkin olla Suomesta, jonne käännöksetkin päätyivät. Ruotsissa ilmestyi Puškinin "Kapteenin tytär" (1841), muutamia A. A. Bestužev-Marlinskin pienoisromaaneja ja vielä aiemmin olivat ilmestyneet F. Bulgarinin romaanit "Ivan Ivanovitš Vyžigin" (1830) ja "Dmitri Samozvanets" (1838).

1840-luvun lopulla K. A. Gottlund pyrki julkaisemaan lehdessään joitakin venäläisten kirjailijoiden teosten suomennoksia. Gottlund ei tosin julkaissut lehteään silloisella kirjakielellä vaan Savon murteella, sillä hän halusi puolustaa oikeutta murteen käyttämiseen kirjakielenä. Jo tämä seikka kertoo, että suomen kirjakieli oli vielä kehityksessä, "murteiden taistelu" oli parhailaan menossa eikä yhtenäisiä kielen normeja ollut vielä luotu. Gottlund valitsi käännettäviksi teoksia, jotka koskettivat suoraan Suomea ja suomalaisia, ja lisäksi Gottlund oli erityisen kiinnostunut siitä, mitä ja missä sävyssä suomalaisten asioista yleensä kirjoitettiin Venäjällä, mikä aiheutti kiistoja käännettyjen kirjailijoiden kanssa. Hänen lehdessään ilmestyivät käännöksinä V. I. Dalin teos "Suomalaiset Pietarissa", V. F. Odojevskin pienoisromaani "Suomenmaan eteläranta XVIII vuosisadan alussa", N. Kukulnikin pienoisromaani "Eerikki Silvanus eli Suomen valloittaminen Pietari I:n aikana" sekä otteita J. K. Grotin kirjasta "Matkoja Suomessa 1846". Grotiin ja Odojevskiin Gottlund oli tutustunut henkilökohtaisesti jo vuonna 1840 Helsingin yliopiston 200-vuotisjuhlien aikaan. Juhlisiin oli kutsuttu kunniavieraita Pietarista, heidän joukossaan myös P. A. Pletnjov ja V. A. Sollogub. Gottlundin mielenkiinto venäläisten kirjailijoiden teoksiin oli osittain myös kunnianosoitus kirjailijoita itseään kohtaan. Grot mainitsi kirjeissään ottavansa Gottlundilta suomen kielen tunteja.

Yliopiston juhlien ja niiden jälkeen ruotsiksi ja venäjäksi julkaistun yhteisen kirjallisen kalenterin vuoksi jotkut suomalaistutkijat (A. Schauman, W. Söderhjelm, V. A. Koskenniemi, A. Anttila ym.) panivat erityisesti merkille tapahtumien virallisen luonteen — tarkoitus oli vahvistaa venäläis-suomalaista ystävyyttä ja ohjata se hallituksen hyväksymille raiteille. Mutta kun valtion suojelus osoittautui pian harhakuvaiksi eikä mitään vastaavaa toistunut seuraavina vuosikymmeninä, tutkijat päätteli-

vät, ettei se johtunutkaan hallituksen poliitikasta ja sensuurin rajoituksista ja kielloista vaan että syynä oli kulttuurien perimmäinen erilaisuus, niiden periaatteellinen yhteensopimattomuus: Venäjä oli muka Aasiaa ja itää kun taas Suomi Ruotsilta juontuvine perinteineen kuului oikeastaan länteen. Muun muassa W. Söderhjelm väitti kiertelemättä: "Muuten ymmärrettiin ilmeisesti varsin pian että Venäjällä ei kulttuuri- maana ollut kovin paljon opetettavaa." Hämmästellen sitä, että kirjallisuuden professori lausui tällaisen väitteen juuri vuonna 1906, jolloin Tolstoi, Dostojevski ja monet muut venäläiset kirjailijat olivat maailmankuuluja ja heitä käännettiin Suomesakin, Johannes Salminen selittää tällaisen äärimmäisen tarkoitushakuisuuden sillä, että Venäjän ja Suomen poliittiset suhteet olivat juuri tuolloin kiristymässä⁸.

Monet suomalaiset kirjailijat eivät tietenkään hyväksyneet tätä kuviteltua kulttuurista yhteensopimattomuutta, vaan katsoivat venäläisen kirjallisuuden olennaiseksi osaksi maailman kulttuuriperintöä. Mutta vasta monen vuosikymmenen kuluttua akateeminen suomalainen kirjallisuudentutkimus oli valmis myöntämään, että sen yksipuolinen asennoituminen tähän perintöön oli ollut virheellistä. A. Sarajas kirjoitti realismin kauden suomalais-venäläisiä kirjallisuuskontakteja käsitelleessä teoksessaan vuonna 1968: "Vain toteamalla asemansa Venäjän ja lännen perinteen hedelmällisenä raja-alueena kirjallisuudentutkimus voi Suomessa välttyä harharetkiltä."⁹

A. Sarajas käsittelee kirjassaan Suomen ja Venäjän välisiä kirjallisuuskontakteja 1800-luvun viimeisellä neljänneksellä ja 1900-luvun alussa, hän siis olettaa etteivät ne rajoittuneet 1840-lukuun, vaan hiipuivat vain väliaikaisesti, minkä jälkeen niitä ryhdyttiin kehittämään uudelleen, mutta toisissa uomissa. Hiipuminen kuitenkin osoitti, ettei yhteyksien kehittäminen hallituksen suojeluksessa enää onnistunut, vaan että oli luovuttava harhaluuloista ja

etsittävä uusia keskinäisen lähentymisen teitä, sekä hallituksen pyrkimysten kiertämiseksi että usein niitä vastaan.

Niin Suomen yhteiskunnalliseen ilma-
piiriin kuin viranomaisten suhtautumiseen-
kin vaikuttivat Nikolai I:n kauden viimeisi-
nä vuosina olennaisesti Euroopan vuoden
1848 vallankumoukset. Opiskelijoiden kes-
kuudessa havaittiin kuohuntaa, ja joiden-
kin vastustushenkisten nuorten oli lähdet-
tävä maasta ja siirryttävä Ruotsiin, jonne
syntyi suomalaisten poliittisten pakolaisten
yhteisö, joka pyrki luomaan yhteyksiä
A. I. Herzeniin, N. P. Ogarjoviin ja
M. A. Bakuniniin.

Viranomaiset vastasivat rankaisutoimin.
Muutamia lehtiä kiellettiin ja Suomalaisen
Kirjallisuuden Seuran jäsenyyttä rajoitettiin,
mutta tuhoisin isku kulttuuria kohtaan oli
kuitenkin vuoden 1850 barbaarinen sensuu-
riasetus, joka kielsi painamasta suomeksi
mitään muuta kuin uskonnollista ja puha-
taasti taloutta käsittelevää kirjallisuutta.
Se ymmärrettiin hallituksen heittämäksi
taistelukutsuksi, eikä vastareaktiota tarvin-
nut kauan odottaa. Venäläisen kirjallisuus-
den kääntäminen niin suomeksi kuin ruot-
siksikin keskeytyi väliaikaisesti. Opiskeli-
joiden ja Helsingin ympäristön tyytymättö-
myyden tunki myös venäjän kielen ja kir-
jallisuuden professori J. K. Grot. Hän ym-
märsi että hallituksen pakkotoimet, se että
venäjän kielen opetus oli pakollista mutta
että suomenkieliset julkaisut kiellettiin, vei-
vät umpikujaan. "Hallituksen tulisi antaa vil-
pitön selitys, mihin se pyrkii", hän kirjoitti
P. A. Pletnjoville. "Jos se haluaa venäläis-
tää maan, se ei tule pääsemään tavoittee-
seensa; jos taas se haluaa säilyttää (Suomessa)
entiset lait ja oikeudet, miksi kaik-
kien pitäisi osata venäjää? Jokaisen tulisi
voida yliopistoon pyrkiessään itse päättää,
haluaako suorittaa venäjän kielen kokeen
vai ei."¹⁰ Grotin osalta tilanne vei siihen,
että hänen ja opiskelijoiden väliset suhteet
kärjistyivät äärimmilleen, ja vuonna 1853
hän päätti lähteä Helsingistä 12 vuoden ope-

tustyön jälkeen. Mutta siltikin hän ehti saa-
da paljon aikaan professorina ja aktiivise-
na venäläisen ja suomalaisen kulttuurin vä-
littäjänä.

Kävi siis selväksi, ettei kulttuurisuhteita
voinut kehittää hallituksen politiikan tiu-
koissa raameissa. Voitiin vain toivoa, että
sisäiset voimat ja maailman tapahtumat
saisivat Venäjällä aikaan muutoksia, jotka
helpottaisivat pienen Suomen asemaa. Jo
vuonna 1840 Z. Topelius, joka oli tuolloin
opiskelija, kärsi syvästi Nikolain hallinnon
painostavasta ilmapiiristä ja tunki vetoa
romanttiseen unelmointiin kotimaan tule-
vasta kohtalosta, kirjoitti päiväkirjaansa:
"Kuitenkin — meillä on vielä yksi liittolai-
nen suuressa ja epätoivoisessa taistelus-
sa henkisestä elämästä tahi kuolemasta —
ja se on nuoren ajan edistynyt voima. Tämä
voima on olennoiltaan henkinen — on se
ikuinen henki, joka värähtelee läpi kansain
ja ajaa niitä eteenpäin viljelyksen uralla.
Tämä voima on aikoinaan saapuva Venä-
jällekin ja taisteleva väkevämmin ase-
in kuin me saattaakseen totuuden voittamaan
maailmassa usvat. Jos pysymme pystys-
sä siihen asti, niin olemme pelastuneet ja
Suomi on voittanut kauniimman voiton,
mitä koskaan on voitettu" (suom. Ilmari
Ahma ja Toivo Mähönen)¹¹.

Suomen kielen ja suomenkielisen kirjallisuuden roolin kasvu keskinäisessä käännöstyössä

Osittain nämä toiveet toteutuivatkin elämän
vapautuessa Suomessa jossakin määrin
Aleksanteri II:n aikana, mikä tuntui myös
kulttuurisuhteiden kehityksessä. Valtiopäi-
viä ryhdyttiin kutsumaan koolle, vuoden
1850 sensuuriasetus kumottiin, ja vuonna
1863 hallitus lupasi parantaa vähitellen
seuraavien 20 vuoden kuluessa suomen kie-
len asemaa suhteessa ruotsin kieleen, hy-

väksyä sen hallinnon ja yhteiskunnallisen ja kulttuurielämän kieleksi ja luoda suomenkielisen kouluverkon.

Uusia nykyaikaisempia lehtiä alkoi ilmestyä, ja ensimmäinen suomenkielinen kirjallisuuslehti, Kirjallinen kuukauslehti (1866—1880) julkaisi myös joitakin venäläisen kirjallisuuden suomennoksia. On todettava, että toisin kuin venäjänkielisessä kirjallisuuslehdistössä Suomessa ei ole koskaan ollut, eikä nykyisinkään ole, "paksuja aikakauslehtiä", jotka käsittävät useita satoja sivuja tiheää tekstiä numeroa kohti. Ja yleensäkin kirjallisten aikakauslehtien määrä on pienessä maassa suppea, joten sanomalehdillä on perinteisesti ollut ja on edelleen merkittävä rooli kirjallis-kulttuurisen elämän raportoijina. 1800-luvulla, ja etenkin sen alkupuolella, ruotsinkielisetkin lehdet olivat vielä sivukooltaan pieniä eivätkä ilmestyneet päivittäin, mutta silti niissä julkaistiin laajoja romaaneja, joiden julkaiseminen vei kuukausia tai jopa vuosia. Nykyisin romaaneja ei enää julkaista sanomalehdissä, mutta jokaisessa suuressa päivälehdessä on oma palsta tai useampiakin palstoja kulttuurielämän tapahtumille.

Ensimmäinen venäläinen kirjailija, jonka tuotantoon suomalaiset pääsivät tutustumaan 1860-luvulla käännöstöiminnan väliaikaisen hiipumisen jälkeen, oli I.S. Turgenev, joka oli Euroopassa tuolloin jo laajalti tunnettu. Hänestä suomalaiset saivat lukea paitsi venäläisistä, myös ranskalaisista, saksalaisista ja ruotsalaisista lähteistä. Juuri Turgenevin teoksista suomalaiset saivat monipuolisen kuvan silloisen Venäjän elämästä, kansan asemasta, talonpoikien ja tilanomistajien keskinäisistä suhteista, "venäläisestä nihilismistä" ja nuorista voimista, jotka kävivät aatteellista väittelyä päivänpolttavista yhteiskunnallisista kysymyksistä "isien" kanssa pyrkien muuttamaan yhteiskuntaa ja parantamaan kansan asemaa. Termi "Nuori Venäjä" yleisty silloin, ja suomalaisetkin omaksuivat sen. 1880-luvun Suomessakin kansallis-kulttuu-

rinen liike jakautui "nuorsuomalaisiin" ja "vanhasuomalaisiin", ja vuosittain julkaisiin "Nuori Suomi" -nimistä albumia. 1860-luvulta lähtien suomalaisille alkoi tulla tutuksi venäläisen elämän monikerroksisuus, se että Venäjällä oli erilaisia aatteellisia suuntauksia ja monenlaista suhtautumista Suomen autonomiaan ja Suomen kansalliskulttuuriseen kehitykseen. Moskovskije vedomosti -lehden M. N. Katkovin panslavistisia ja venäläistämistöisiä hyökkäyksiä vastaan suomalaiset hakivat tukea Venäjän vapaamieliseltä lehdistöltä, joka suhtautui suopeasti Suomen perustuslailliseen hallintoon, valtiopäivien työhön, johon myös talonpoikaissäätö osallistui, sekä omakielisen kansanopetuksen alkuaskeliin.

Helsingfors Tidningar -lehdessä ilmestyi vuonna 1863 Turgenevin pienoisoromaanin "Faust" ruotsinnos, minkä jälkeen muissa ruotsinkielisissä lehdissä julkaisiin romaanit "Savua" (1868) ja "Nov" (1877, ei suom.). Myös Turgenevin kertomuksia, kuten "Metsämiehen muistelmia", julkaistiin. Lisäksi Suomeen tuli Ruotsista Turgenevin teoksia, joista voi mainita 1870-luvun lopulla tehdyt ruotsinnokset romaaneista "Rudin" ja "Isät ja lapset".

Suomeksi venäläistä kirjallisuutta ryhdyttiin kääntämään jokseenkin samoihin aikoihin, 1870-luvulla, mikä oli uusi ilmiö, kun otetaan huomioon että suomen kirjakieli oli tällöin jo saavuttanut kypsemmän kehitysasteen, jota ei voinut verrata niihin ensimmäisiin venäläisen kirjallisuuden suomennosyritelmiin, joita oli ilmestynyt 1840-luvulla K. A. Gottlundin lehdessä. 1870-luvun alussa suomenkielistä kirjallisuutta oli jo rikastuttamassa Aleksis Kiven (1834—1872) monipuolinen tuotanto — Kivi oli merkittävä klassikko, jota pidetään oikeutetusti uuden kansallisen kirjallisuuden alkuunpanijana. Suomalaisille Kiven nimi on yhtä pyhä kuin Lönnotin — he kumpikin ovat olleet pystyttämässä kansallisen kulttuurin vakaimpia peruskiviä.

Ensimmäisiä kyvykkäitä venäjän kirjallisuuden suomentajia oli K. S. Suomalainen (1850—1907), joka oli syntynyt Pietarissa kultasepän perheeseen, käynyt siellä koulunsa ja valmistunut Helsingin yliopistosta. Hän kirjoitti kertomuksia ja esseitä, muun muassa elämästä Venäjällä. Kirjallisuudessa kuukausilehdessä julkaistiin hänen käännöksensä (kääntäjää mainitsematta) Turgenevin kertomuksesta "Laulajat" (1872) ja Gogolin kertomuksesta "Vaunut" (1877). Vuonna 1882 ilmestyi erillisenä laitoksena hänen kääntämäänsä "Kuolleet sielut", joka tunnustettiin erinomaiseksi ja sai Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran palkinnon. Suomalainen käänsi myös Gogolin "Taras Bulban" (1878) ja Puškinin "Kapteenin tyttären" (1876).

Vuonna 1878 Suomalaiselta julkaistiin kaksi esseekokoelmaa Venäjästä ("Venäjä. Maantieteellisiä kuvaelmia I—II"), joissa oli huomionarvoista paitsi hänen Venäjän elämän ja historian tuntemuksensa, myös hänen hyväntahtoinen ja myötätuntoinen asenteensa Venäjän kansaa kohtaan. On muistettava, että suomalaiset kielentutkijat ja kansatieteilijät, jotka tekivät pitkiä tutkimusmatkoja Sisä-Venäjälle suomalais-ugrialaisten kansojen pariin, törmäsivät matkoillaan paitsi maan miellyttäviin, usein myös vähemmän miellyttäviin puoliin — kansan köyhyyteen, viranomaisten lahjontaan, epäsiisteihin majataloihin ja Venäjän huonoihin teihin. Joskus niitä kuvattiin yksipuolisen tarkoitushakuisesti ja niiden perusteella kiirehdiittiin tekemään yleistyksiä maasta ja sen kulttuurista kokonaisuutena, kuten esimerkiksi A. Ahlqvistin Venäjältä kirjoittamassa matkakirjassa (1859), joka ilmestyi 20 vuotta ennen Suomalaisen matkakertomuksia. Suomalainen kuvasi kyllä Venäjän kaupunkeja ja palatsien ja kirkkojen ylellisyyttä, mutta enemmän häntä viehätti Venäjän maaseutu ja venäläisten, ukrainalaisten ja valkovenäläisten talonpoikien elämä ja tavat. Suomalainen tunsu melko hyvin Venäjän kirjalli-

suuden ja tunsu sen epäkohtia paljastavan luonteen, mutta odotti taiteelta kuitenkin moraalista optimismia ja ehdottomasti hyvän voittoa pahasta. Käsitellessään eräässä arviossaan tuolloin muodissa ollutta "venäläistä nihilismia" hän ei hyväksynyt tätä suuntausta ja piti Turgenevin "Isiä ja lapsia" nihilisminvastaisena romaanina. Suomalaiset kriitikot panivat merkille Suomalaisen esseen, ja hänen ansionsaan pidettiin sitä, ettei hän kuvannut Venäjää pinnallisesti vaan sisältäpäin, hän pääsi sisälle Venäjän kansan sydämeen.

Kuten tunnettua, 1800-luvun loppupuolella Eurooppa löysi venäläisen realismin ja merkittävimpien venäläisten romaanikirjailijoiden, kuten Tolstoin ja Dostojevskin, tuotannon. Suomalaiset tulivat tuntemaan venäläisen realismin maailmanlaajuisen merkityksen paljolti juuri Euroopan kautta. Mutta samalla korostui sen valtava kansallinen omaperäisyys, sen venäläisyys, joka ei muistuttanut mitään muuta. Jos jotkut kriitikot selittivät lännessä paljon oleskelleen ja siellä jo ennen muita tunnetuksi tulleen Turgenevin lahjakkuutta läntisillä vaikutteilla, Tolstoista ja Dostojevskista taas kirjoitettiin aidosti venäläisinä neroina, jotka hämmästyttivät maailmaa tavattomalla kansallisella omaperäisyydellään. Eräässä venäläisen kirjallisuuden katsauksessa Tolstoita verrattiin bylinoiden sankariin Ilja Murometsiin, joka oli herännyt pitkästä unesta ja oikaissut leveät hartiansa — hän oli Venäjän kulttuurisen jalansijan saavuttamisen ja sen maailmankulttuuriin antaman omaperäisen panoksen symboli. Tolstoin realismia ja hänen psykologisen kuvauksensa syvällisyyttä ihasteli etenkin nuori Juhani Aho (1861—1921), yksi Suomen kirjallisuuden realistisen suuntauksen pioneereja. Vuonna 1887 hän kirjoitti Tolstoista: "Ihmislunonteen sisimpien salaisuuksien kuvaaminen on hänen teostensa suurin ansio ja merkitys. Kun monet muut, esim. Zola, kuvaavat enemmän pinnalle näkyviä ilmauksia ihmisen sielun elämäs-

tä, koskettelee Tolstoi kaikkein syvimmiin ja salaisimpiin tunteisiin. Näyttää siltä kuin olisi hänen silmänsä suurennuslasi, joka näkee mitä hienoimpia kuteita ja toimia siinä, missä muitten silmään kuvautuu ainoastaan tavallinen sileä kangas."¹² Aho kirjoitti tämän Tolstoin "Sevastopolin kertomusten" suomennoksen ilmestyttyä vakuuttuneena siitä, että lukuisten realismin aatteellisista ja taiteellisista periaatteista käytyjen kriittisten väittelyiden jälkeen, joista suuri lukijakunta vähät ymmärsi, Tolstoin teoksissa ilmeni kaikkein vakuuttavimmin realismin voima, sen pyrkimys totuuden kuvaamiseen.

Rajallisen tilan vuoksi luettelemme tässä vain tärkeimmät 1880—1890-luvulla ilmestyneet venäläisen kirjallisuuden suomennokset jo edellä mainittujen lisäksi: Puškinin "Patarouva" (1883) ja "Dubrovski" (1895), Lermontovin "Aikamme sankari" (1882), Gogolin "Reviisori" (1882), "Päällystakki" ja "Nenä" (1883), Turgenevin "Metsämiehen muistelmia" (1881), hänen pienoisromaaninsa "Kolme kohtaamista" ja "Asja" (1882), romaaninsa "Aattona" (1883), "Aateliskoti" (1993) ja "Isät ja lapset" (1892), Gontšarovin "Tavallinen juttu" (1889), Tolstoin "Kaukasian vanki" (1887), "Sodan ja rauhan" ensimmäinen osa (1895) ja "Ylösnousemus" (1900) sekä Dostojevskin "Rikos ja rangaistus" (1888—1889) ja "Muistelmia kuolleesta talosta" (1888).

Helsingin Suomalaisen teatterin ohjelmistoon tuli vähitellen venäläistä draamaa: Gogolin "Naimapuuhat" (1882) ja "Reviisori" (1887), A. N. Ostrovskin "Älä istu toisen rekeen" (1890) ja "Ukonilma" (1892), Tolstoin "Pimeyden valta" (1896) ja Turgenevin "Kuukausi maalla" (1897).

Muistamme että Suomalainen teatteri oli aloittanut toimintansa vuonna 1872 puhe- ja musiikkiteatterina, ja luonnollisesti se otti ohjelmistoonsa myös syntymässä ollutta kansallista suomalaista draamaa, kuten Aleksis Kiven näytelmiä. Teatteri teki kiertueita muihinkin Suomen kaupunkeihin

ja myös Pietariin, jossa sen yleisönä oli paikallista suomalaista ja ympäristön inkeriläistä väestöä.

Helsingissä oli myös Venäläinen teatteri, joka oli perustettu ennen suomenkielistä. Vuodesta 1827 lähtien Helsingissä toimi ruotsinkielinen Arkadia-teatteri, joka kutsui Ruotsista teatteriseurueita esiintymään Helsinkiin, ja sai vuonna 1860 oman pysyvän näyttelijäkunnan ja uuden rakennuksen, jolloin se muutti nimensä "Uudeksi teatteriksi". Vuonna 1868 julkaistiin Venäläisen teatterin perustamisasiakirja, ja teatteri aloitti toimintansa. Venäläinen ja Suomalainen teatteri käyttivät jonkin aikaa vuorotellen samaa Arkadian rakennusta, kunnes Venäläiselle teatterille valmistui oma talo. Venäläinen teatteri oli sekin musiikki- ja puheteatteri, ja esitti draamoja venäjäksi ja musiikkinäytelmiä alkukielellä. Sen venäläinen yleisö lienee ollut enimmäkseen sotaväkeä, kenraalikuvernöörin kanslian virkailijoita, venäjänkielisten oppilaitosten opettajia ja oppilaita sekä muita helsinkiläisiä, joiden ulottuvilla venäjän kielen taito oli.

1800-luvun viime vuosikymmenet ja 1900-luvun alku ovat huomionarvoisia vielä siitä, että suomalaista kirjallisuutta ryhdyttiin kääntämään venäjäksi ja julkaisemaan Venäjällä. Jo 1880-luvun alussa venäläisessä lehdistössä alettiin kirjoittaa suomenkielisestä kirjallisuudesta olemassa olevana ja kehittyvänä kansallisena ilmiönä. Helsingin venäläisen kymnaasin opettaja K. I. Jakubov kirjoitti artikkeleita suomalaisesta kirjallisuudesta venäläisille julkaisuille. Myös V. Zotovin teoksen "Isstorija vseмирnoi literatury" ("Maailman kirjallisuuden historia", 1882) neljännessä osassa käsiteltiin suomalaista kirjallisuutta¹³.

Suomalaisen kirjallisuuden venäjännöksiä julkaisivat monet aikakauslehdet, kuten "Russkoje bogatstvo", "Vestnik inostranoi literatury", "Niva", "Mir božii", "Russkij vestnik" ym. Enimmäkseen oli kyse novelleista — J. Ahon, M. P. Päivärinnan, S. Alkion ja S. Ivalon. Erillisinä laitoksina ilmes-

tyivät J. Ahon romaanit "Papin tytär" ja "Papin rouva" (johdannon oli kirjoittanut tunnettu tanskalainen kriitikko G. Brandes, 1895), pienoisromaanit "Maailman murjoma" (1896) ja "Yksin" (1908) sekä novellikokoelma, jota Aho kutsui "lastuiksi" (1901), A. Järnefeltin romaanit "Isänmaa" (1894) ja "Maaemon lapsia" (1906) sekä pienoisromaanit "Ihmiskohtaloita" (1904). Myös suomenruotsalaisia kirjailijoita, kuten J. L. Runebergiä, Z. Topeliusta, J. Wecksellä, K. A. Tavaststjerna ja J. Ahrenbergia venäjännettiin.

Vuonna 1898 N. Novitš (N. N. Bahtinin salanimi) julkaisi antologian "Poety Finljandii i Estlandii" ("Suomen ja Viron runoilijoita"), ja vuonna 1917 ilmestyi laajempi teos "Sbornik finljandskoi literatury" ("Valikoima suomalaista kirjallisuutta") M. Gorkin ja V. Brjusovin toimittamana. Valikoima oli koottu yhteisvoimin suomalaisten kanssa, ja se ehti ilmestyä ennen Venäjän lokakuun 1917 tapahtumia ja Suomen vuoden 1918 kansalaissotaa, jotka muuttivat perin pohjin koko yhteiskunnallis-poliittisen tilanteen kummassakin maassa ja maiden väliset suhteet. Lähentymissuuntauksen jälkeen seurasi jyrkän vieraantumisen kausi, joka muistutti karuudellaan kiireesti uudelleen varustettua valtioiden välistä rajaa piikkilankaesteineen, puolustusjärjestelmineen ja valvontavyöhykkeineen — rajaa jonka yli ei rohjettu astua.

Uusi tilanne oli vastakkainen 1900-luvun alun tilanteelle, vaikka jännitys oli jo silloin ollut kiristymässä tsaarin hallituksen pyrkiessä lopettamaan Suomen autonomian ja muuttamaan Suomen yhdeksi Venäjän maakunnaksi.

Mutta tuolloin 1900-luvun alussa kummankin maan eturivin kulttuurivoimat eivät silti vielä olleet täysin erillään, vaan oli päinvastoin virinnyt voimakas yhteisymmärryksen tarve, tarve ryhtyä yhdessä taisteluun mielivaltaa ja vanhoillisuutta vastaan. Se oli synnyttänyt erityisen kontaktivalmiuden ilmaisiin. Suomesta oli lähetetty Venäjälle luo-

tettuja henkilöitä neuvottelemaan sikäläisten oppositiovoimien ja merkittävien kulttuurihenkilöiden kanssa, jotta heidät olisi saatu puhumaan Suomen ja sen vastarintaa tekevän kansan puolesta, ja suomalaiset olivat omasta puolestaan olleet valmiita auttamaan itsevaltaisen hallinnon vainoamia venäläisiä. Siksi oli luotu kontakteja muun muassa L. N. Tolstoiin ja A. M. Gorkiin, koko maailman tuntemiin kirjailijoihin, joiden arvovaltainen sana painoi erityisen paljon.

Kontakteja Tolstoiin kuvataan yksityiskohtaisemmin hänen ja suomalaisen kirjailijan Arvid Järnefeltin kirjeenvaihdon yhteydessä, mutta nyt kuvaamme vain lyhyesti Gorkin ja suomalaisten kulttuurihenkilöiden tapaamista helmikuussa 1906¹⁴. Gorki oli käynyt Helsingissä ennenkin, sillä Kansallisteatterissa esitettiin hänen näytelmiään. Lisäksi hänellä oli Kuokkalassa Karjalan kannaksella huvila, jossa järjestettiin heinäkuussa 1905 venäläisten ja suomalaisten kirjailijoiden ja taiteilijoiden tapaaminen yhteisen pilalehden julkaisemisesta (mukana olivat L. Andrejev, V. A. Serov, I. E. Grabar, Akseli Gallen-Kallela ja Eero Järnefelt). Gorkin saapumisella Helsinkiin helmikuussa 1906 oli kulttuurisuhteiden edistämisen lisäksi toinenkin tarkoitus: varojen kerääminen Venäjän vallankumoukselle. Sellainenkin oli tuolloin mahdollista — suomalaisen sivistyneistöön lukeutuneet auttoivat häntä mielellään. Oikeastaan Gorkilla oli kaksi tapaamista — toinen sivistyneistön kanssa Kansallisteatterissa ja toinen, sosiaalidemokraattisen yhdistyksen järjestämä, Suomen työväen kanssa. Tämä kertoi suomalaisen yhteiskunnan poliittisesta jakautumisesta, mutta kumpikin tapaaminen sujui riemukkaissa merkeissä, Gorkille suotiin kaikenlaisia kunnianosoituksia ja häntä suojeltiin huolellisesti tsaarin santarmien mahdolliselta pidätykseltä — häntä muuten suojeli jälleen kumpikin osapuoli — sekä sivistyneistön aseistautuneet aktivistit että Johan Kockin johtama työväen punakaarti.

Kansallisteatterissa järjestettyä kirjallismusiikillista illanviettoa, jossa Gorki oli mukana, kuvattiin Helsingin Sanomissa 2. helmikuuta 1906 kahden kulttuurin kohtaamiseksi. Suomalaisen säveltäjän Robert Kajanusen johtama sinfoniaorkesteri esitti Rimski-Korsakovin, Tšaikovskin, Glazunovin ja Sibeliuksen musiikkia; E. Leino, S. Skitalets ja M. F. Andrejeva lukivat runojaan (Leino luki runonsa "Moskova"), ja lopuksi Gorki luki kertomuksensa "Toveri", jonka venäjän-, suomen- ja ruotsinkielinen teksti oli jaettu ennalta yleisölle. Ääriään myöten täyden salin innostuksen huomasi, Gorkia ei oltu päästävä pois lavalta, ja hän oli itsekin kiihdyksissään. Vielä suuremman vaikutuksen teki työläisyleisön tapaaminen. Jos Kansallisteatterissa orkesteri oli esittänyt "Marseljeesin", täällä laulettiin "Kansainvälinen" ja Suomessa suosittu "Työväen marssi".

Näistä kahdesta Helsingin tapaamisesta Gorki kirjoitti vaimolleen E. P. Peškovalle: "Tunnelma oli liikuttanut. Ihmiset itkivät. <...> Se oli — kuin satua, ja koko maa oli kuin vanha satu — voimakas, kaunis ja hämmästyttävän alkuperäinen."

Tätä molemminpuolisen innostuksen purkausta kesti Venäjän helmikuun 1917 tapahtumiin saakka, jotka olivat herättäneet Suomessa toivoa ja iloa, mutta niitä seuranneet mullistukset kääntyivät — eivät suinkaan enää Venäjän ja Suomen vaan nyt jo Neuvostoliiton ja Suomen — valtioiden välisten suhteiden jyrkäksi viilenemiseksi, kulttuurisuhteet mukaan luettuina.

Ideologisen ristiriidan ja kulttuurieristäytymisen kausi (1917—1944)

Mainitulle kaudelle olivat luonteenomaisia ristiriitojen lisäksi myös sotilaalliset välienselvittelyt, joista Suomi oli edeltäneen autonomian vuosisadan aikana ehtinyt jo jossakin määrin etääntyä, muistellen enää vain har-

voin menneitä Venäjän ja Ruotsin välisiä sotia, jotka olivat autioittaneet sen alueen.

Heti Suomen saatua valtiollisen itsenäisyytensä joulukuussa 1917 Suomessa syntyi kansalaissota, jonka haavat kirvelivät yhteiskunnassa pitkään ja kipeinä, ja sitä seurasi vielä kaksi Neuvostoliiton ja Suomen välistä sotaa vuosina 1939—40 ja 1941—44.

Näiden vakavien yhteiskunnallisten ja luokkaristiriitojen ja valtioiden välisten konfliktien taustaa vasten kehittyivät tuona aikana vallinneet ajattelun ja ideologisen vastakkainasettelun stereotyyptit.

Vaikka Suomen itsenäisyysjulistus oli Neuvostoliiton hallituksen allekirjoittama, silloinen suomalainen historiantutkimus, kirjallisuuden valtaviirta ja propaganda torjuivat itsepintaisesti sen, että vuoden 1918 kansallissota oli ollut nimenomaan kansalaissota, ei "vapaussota" — siis venäläisiä vastaan käyty "vapaussota".

"Vapaussodan" lietsojat vetosivat esimerkiksi siihen, että Suomen punakaartilaisien puolella oli vuonna 1918 taistellut jonkin verran Suomeen jääneitä venäläisten varuskuntien sotilaita — heidän lukumääränsä tutkijat ovat arvioineet hyvin eri tavoin, tuhannesta kymmeneentuhanteen. Mutta perustelut eivät jääneet tähän: väitettiin että Suomen punakaartilaiset olisivat olleet pelkästään Venäjän bolševikkipolitiikan levittäjiä, ulkoa tuodun sairauden kantajia eivätkä lainkaan suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisten ja luokkavastakohneiden tuotetta.

Niinpä oman maan kapinallisia kohtaan tunnettu luokkaviha ulotettiin myös venäläisiin, ja se muuttui kansalliseksi, rotuvihaksi.

Nykyajan suomalaiset demokraattismieliset tutkijat katsovat venäläisvihän huipun osuneen vuosiin 1917—1923. Tästä kansallisvihaa lietsoneesta kaudesta on jo kertynyt melkoisesti tutkimuksia, ja jotkut kirjoittajat hämmästelevät itsekin, miten moinen on voinut olla mahdollista, etenkin jos ote-

taan huomioon, että kansallisena ideologiana esitetty äärimmäistä šovinistista vihaa olivat lietsomassa juuri sivistyneistöpiirit, mikä korostui jo silloin perustetuissa sotilashenkisissä järjestöissä.

Vuonna 1922 syntyi yliopistopiireissä Akateeminen Karjala-Seura, jossa oli 200 jäsentä, ja 1930-luvun alkuun mennessä jäseniä oli jo toistatuhatta. Karjala-Seuraksi sitä kutsuttiin lähinnä siksi, että sen käytännön päämääräksi julistettiin Venäjän Karjalan liittäminen Suomeen. Järjestöön kuului entisiä sivistyneistöpiirien aktivisteja, opiskelijoita sekä jokunen professori ja tuleva akateemikko; sitä luonnehti yletön sotaisuus, ja sillä oli merkittävä rooli militarististen suursuomalaisuusaatteiden lietsojana. Järjestön sisällä toimi puolisalainen ja puolisalaliittolainen ydinjoukko nimeltä "Vihan Veljet", jolla oli omat rituaalinsa ja musta lippunsa, jonka alla "veljet" vannoiivat "vihan valan" venäläisiä ja kaikkea venäläistä kohtaan. Muitakin samankaltaisia sotilashenkisiä järjestöjä oli olemassa, ja ne julkaisivat omia lehtiään: suojeluskuntajärjestö, Isänmaallinen Kansanliike ja naisjärjestö Lotta Svärd (joka oli saanut nimensä J. L. Runebergin isänmaallisen balladin sankarittaren mukaan).

Venäläisvihan huippukautena Suomen omat sisäiset yhteiskunnallis-poliittiset ongelmat saivat rodullisen ja etnisen värityksen, kaikkeen oli syyppää "perivihollinen", joka näyttäytyi pysyvänä uhkana suomalaisille, Euroopalle ja koko länsimaiselle kulttuurille, ja niitä suojelemaan oli itse kohtalo määrännyt idän etuvartioksi Suomen. Kiihkeimmät värisokeat Venäjän-vihaajat eivät kummemmin erottaneet edes punaisia valkoisista tai bolševikkeja venäläisistä monarkisteista — rotutunnusmerkki riitti. Heidän tarkoituksenaan oli puhdistaa Suomi kaikista venäläisistä, ja etenkin Neuvostoliiton rajan läheiset alueet, joilla venäläiset muka ylltyivät paikallista suomalaisväestöä. Valitettavasti Neuvostoliitossakin ryhdyttiin samoihin aikoihin saman-

suuntaisiin toimiin, eivätkä ne jääneet pelkiksi aikeiksi, vaan suomalainen alkuperäisväestö todellakin siirrettiin pois Suomen rajan läheisiltä alueilta.

Kun kerran Akateemiseen Karjala-Seuraan kuului lähinnä sivistyneistöä, kulttuurikin valjastettiin propagandavälineeksi. Klassisesta venäläisestä kirjallisuudesta tehtiin venäläisvastaisia tulkintoja yksittäisten katkelmien ja tyyppillisten hahmojen ja ilmiöiden, kuten "oblomovilaisuuden", "tarpeettomien ihmisten" herraskaisen kaunopuheisuuden, "venäläisen nihilismin" tai salaperäisen "venäläisen sielun" perusteella, ja kaikkea tätä hyödynnettiin tarkoitushakuisesti pyrkien todistamaan, että venäläinen kulttuuri oli vierasta lännelle. Sen sijaan suositittiin saksalaismielisyttä ja korostettiin germaanisen rodun vahvaa tahtoa, tarmokkuutta ja asiallisuutta. Sensaatiolehdistö tuomitsi suomalaisten ja venäläisten seka-avioliitot, ja suojeluskuntalaisten ammunnoissa asetettiin maalitauluiksi pitkäpartaisia ja epäsiistin näköisiä venäläisiä talonpoikaishahmoja. Venäläisvastaiset järjestöt katsoivat palvelevansa muuta ihmiskuntaa vihaamalla muka kokonaiset 500 vuotta Euroopasta jälkeen jäänyttä Venäjää.

Nykyiset suomalaistutkijat palaavat yhä uudelleen näihin surullisiin menneisyyden ilmiöihin. Ja jos 20—30-luvulla lietsotun venäläisvihan rohkenivat aikoinaan tuomita lähinnä äärivasemmistolaiset lehdet, nykyisin näistä ilmiöistä on tullut yliopiston väitöskirjojen aihe, ja niistä käytetty terminologiakin kuulostaa selkeämmältä: rasismia kutsutaan rasismiksi, muukalaisvihaa muukalaisvihaksi, fasistisia suuntauksia fasistiseksi.

Tässä korostuu muuan muassa se, että silloisilla ikuisen venäläisvihan lietsojilla oli kovin lyhyt historian muisti. Suomen reilun vuosisadan pituisen autonomian aikana (1809—1917) monet suomalaiset, mukaan luettuina suomenruotsalaiset, jotka pitivät itseään germaaniseen rotuun kuuluvina, tu-

livat jokseenkin hyvin toimeen venäläisten kanssa ja pyrkivät jopa virkoihin Venäjälle, seurustelemaan Venäjän yhteiskunnan ylimpien kerrosten kanssa. On esimerkiksi las-kettu, että Venäjän armeijassa palveli up-seerinviroissa autonomian aikana yli 3 000 suomalaista, joista 300 saavutti kenraalin ja 67 amiraalin arvon¹⁵. 1800-luvun puolivälis-sä joka viides suomalainen aatelinen (jotka olivat miltei yksinomaan ruotsalaissyntyisiä) palveli upseerina Venäjällä¹⁶.

Suomalaissyntyisistä amiraaleista tuli tunnetuksi J. H. Furuholm (1821—1903), joka oli paitsi merenkulkija, myös hallinto-virkamies ja viimeisiä Alaskan kuvernöö-rejä (ennen kuin Alaska myytiin Amerikal-le vuonna 1867). Sittemmin hän toimi Ja-panissa ja Filippiineillä Tyynenmeren lai-vaston sotilaskuvernöörinä ja otti vastaan amiraali J. V. Putjaginin tutkimusretkikun-nan, jonka aluksella palveli sihteerinä ku-kapa muukaan kuin kirjailija I. A. Gontša-rov, jonka kirja "Fregat Pallada" (ei suom.) on säilynyt kirjailijan lahjoitusnimikirjoituk-sella varustettuna J. H. Furuholmien kirjas-tossa.

Carl Gustaf Mannerheimille (1867—1951), Nikolai II:n kruunajaisseurueeseen kutsutulle nuorelle ratsukaartin upseerille, sittemmin Venäjän armeijan kenraaliluut-nantille ja myöhemmin Suomen marsalkal-le ja Suomen lyhytaikaiselle sodanjälkei-selle presidentille (vuoden 1944 elokuusta vuoden 1946 maaliskuulle) on suomalai-nen kriitikko ja esseisti Johannes Salminen omistanut mielenkiintoisen artikkelin "Ve-näläinen Mannerheim", joka käsittelee lä-hinnä hänen uransa Venäjän kautta¹⁷. Ar-tikkeli on kirjoitettu hienoisen ironiseen sä-vyyn, mihin on osasyynä se, että suhtautu-minen Mannerheimiin on muuttunut Venä-jällä viime aikoina jyrkästi. Salminen ei ole vakaumuksiltaan ääriivasemmistolaisia, vaan antaa itsestään tervejärkisen demo-kraatin ja humanistin vaikutelman, mistä kertovat myös hänen tasapuoliset arvion-sa Mannerheimista ja Suomen ja Venäjän

välisistä suhteista menneinä ja nykyaika-na. Nykyvenäläisten publisistien riemastu-neista Mannerheim-arvioista kirjoittaes-saan hän ymmärtää täysin heidän ilonsa syyn: "Sen vuoksi ei ole hämmästyttävää, että se uusi Venäjä, joka on kasvanut kom-munismien raunioista, on hyvää vauhtia kek-simässä Mannerheimin. Kaksoiskotkan palatessa on äkkiä tilaa myös tälle esimer-killiselle tsaarinupseerille; suomalainen tai ei, häntä on voitava kunnioittaa yhtenä imperiumin omista pojista."

Artikkelissa korostetaan, että Carl Gus-taf Mannerheim syntyi melko vapaamieli-seen suomenruotsalaiseen perheeseen, joka ei hyväksynyt hänen lähtöään tsaarin palvelukseen hänen uransa menestyksel-lisyydestä huolimatta. On kiintoisaa, että "Bobrikovin diktatuurin" aikana 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa hänen vanhempi veljensä Carl Erik Johan kuului aktivistei-hin ja että tsaarin viranomaiset karkottivat hänet maasta, minkä jälkeen hän oleskeli Ruotsissa muiden karkotettujen kanssa. Ar-tikkelissa mainitaan myös, että Leninin py-sähtyessä lyhyeksi aikaa Tukholmaan mat-kallaan Suomesta Sveitsiin Carl Erik Jo-han Mannerheim jopa toimi hänen yhteys-miehenään. (Saattoi käydä niinkin, että Gorkilla oli saattajanaan ja henkivartija-naan salaisella matkallaan Suomesta Tuk-holmaan ja edelleen Berliiniin runoilija Ber-tel Gripenberg, joka on myöhemmin kerto-nut tapauksesta muistelmissaan.) On mer-kille pantavaa, etteivät marsalkka Manner-heimin suomalaiset elämäkerturit kerro hänen veljestään enempää, pitäen sitä tur-hana, eikä marsalkka itsekään mainitse veljeään muistelmissaan. Mutta hänen so-tilasuraansa Pietarin kaudella asia ei vai-kuttanut, hän nautti hovin luottamusta, ja hänelle annettiin vastuullisia tehtäviä. Sal-misen mielestä Mannerheimista sukeutui todellinen hoviherra, ja Pietariin liittyivät hänen elämänsä parhaimmat muistot, sil-lä siellä tuntuivat avautuvan huomattavasti paremmat urakehitysmahdollisuudet kuin

pienessä Suomessa, jonne hänen oli vuoden 1917 jälkeen palattava. Suomessa mittasuhteet olivat aivan toiset, poissa oli aristokraattisuus, plebeijimäisyys ja talonpoikaisuus hallitsi, samoin etninen vieraus, sillä Salmisen mukaan "hänen suomen kielien taitonsa oli hävyttömän huono", eikä hän koskaan oppinut kieltä kunnolla. Häntä ei onnistanut täysin poliittisessakaan mielessä: Suomen kansan saama yleinen äänioikeus tuntui hänestä "järjettömyyden huipulta". Jouduttuaan kansalaissodan aikaan 1918 kiireesti kootun ja lähinnä maata omistavista talonpojista koostuneen Suomen armeijan johtajaksi Mannerheim ympäröi itsensä mieluiten esikuntaupseereilla, jotka olivat hänen laillaan palvelleet Venäjällä. Suomen vallankumouksen kukistuttua Mannerheim esitti senaatille joukkojen lähettämistä venäläisten kenraalien avuksi ja Venäjän sisällissotaan puuttumista, mutta tähän eivät suostuneet edes senaatin oikeistolaisimmat jäsenet, sillä venäläiset kenraalit eivät suinkaan luvanneet voitettuaan säilyttää Suomen itsenäisyyttä. Mannerheimille vihan kohde oli bolševismi eikä tsaarin Venäjä, kun taas senaattissa oltiin tiukasti sitä mieltä, että mikä tahansa Venäjä, olipa se sitten punainen tai valkoinen, oli ja tulisi olemaan uhkana Suomelle.

Salminen ei kiellä Mannerheimin ansioita sotilaallisena johtajana eikä maanpuolustajana Suomen historian kannalta, etenkin talvisodan 1939—1940 aikana. Mutta artikkelin kirjoittaja ei silti ihannoikärkkäästi kansallista historiaa eikä sen toimijoita eikä toisaalta myöskään mustaa vastapuolta yhdessä bolševikkijohtajien kanssa.

Suomen sotavoimien ylipäällikkönä Mannerheimin oletettiin toteuttavan suursuomalaisia aatteita käytännössä. Jo helmikuussa 1918 hän vannoi päiväkäskyssään armeijan edessä, ettei asettaisi miekkaansa tuppeen ennen kuin Vian Karjala olisi vallattu, ja tämä ennakoi valtioiden välisten sotilaallisten konfliktien todennäköisyyttä. Mutta konflik-

tien väistämättömyys mystifioitiin tarkoituksellisesti, se oli jotakin kohtalonomaista ja ylhäältä annettua; Karjalan maata nimitettiin "pyhäksi", ja myös siitä käytyä sotaa kutsuttiin "pyhäksi", ristiretkeksi "heimoveljien" luo. Karjalaa pidettiin myös rajan "etuvartiona" lännen taistelussa itää vastaan. Tätä aggressiivista mielenkiintoa Karjalaa kohtaan ovat nykytutkijat kutsuneet propagandistis-militaristiseksi karelianismiksi erotukseksi kulttuurikarelianismista, Karjalaa kohtaan tunnetusta kulttuurisesta mielenkiinnosta, joka periytyy jo Elias Lönnrotilta ja on kehittynyt edelleen toisen maailmansodan jälkeen.

1920—1930-luku oli erittäin vaikea vaihe kulttuurisuhteiden historiassa Neuvostoliiton ja Suomen keskinäisten valtiollisten suhteiden kärjistymisen ja jyrkän ideologisen vastakkainasettelun vuoksi. Monimuotoiset kulttuurikontaktit, joihin oli ehditty tottua 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, kävivät vuoden 1917 jälkeen jo mahdottomiksi. Suomalaiset kansanperinteen ja kielentutkijat ja kansatieteilijät eivät enää päässeet Karjalaan keräämään tieteellistä aineistoa; Neuvostoliiton arkistojen Suomea koskevaa aineistoa sisältävät osastot olivat suljettuja suomalaisilta tutkijoilta; kaunokirjallisuuden käännökset kävivät harvinaisiksi, samoin molemminpuolinen kirjavaihto, puhumattakaan kirjailijoiden, tutkijoiden ja kulttuurihenkilöiden henkilökohtaisista tapaamisista, yhteisistä foorumeista ja julkaisuista.

Itsenäisen Suomen oppilaitoksissa ei enää opetettu venäjän kieltä eikä kirjallisuutta, Helsingin yliopiston kyseinen laitos suljettiin, samoin Helsingin venäläinen teatteri. Koulujärjestelmässä tekivät poikkeuksen vain jotkut venäjänkieliset lyseot (joita oli Helsingissä ja Viipurissa venäläisten perheiden lapsille).

Suotuisaan suuntaan ei muuttunut Neuvostoliitonkaan kansallisuuspolitiikka, vaikka sen vauhti ja menetelmät olivat toiset. Murroskausi sattui vuoteen 1937, jolloin

Karjalan ja Inkerinmaan suomenkieliset koulut suljettiin, eikä niitä Inkerinmaalle sen jälkeen enää palautettu, mikä merkitsi myös opettajavaimien menetystä. Stalinin ajan leireissä menehtyi tuhansia ihmisiä, myös sivistyneistön edustajia.

Vielä yksi yhteinen piirre luonnehti tätä vihan ja epäluottamuksen kautta kummankin maan osalta. Suomen pysyvän, enemmän tai vähemmän paikoilleen asettuneen venäjänkielisen väestön ja Neuvostoliiton pysyvän inkerinsuomalaisen väestön lisäksi kumpaankin maahan ilmestyi vielä suuri joukko pakolaissiirtolaisia: Venäjän tapahtumia paettiin Suomeen, ja toisaalta Suomen vuoden 1918 vallankumouksen kukistuttua "punasuomalaiset" etsivät turvaa Neuvostoliitosta. "Punasuomalaisten" roolista Karjalan kulttuurissa puhun toisessa artikkelissani, ja Venäjän pakolaisia ja heidän elämänsä Suomessa vuosina 1917—1939 taas käsitellään suomalaisen tutkijan P. Nevalaisen äskettäin ilmestyneessä teoksessa¹⁸.

Kirjan mukaan Suomeen keräytyi 1920-luvun alussa noin 33 000 Venäjän pakolaista — se oli heidän määränsä suurimmillaan; sitten osa heistä siirtyi muihin Euroopan maihin, osa palasi kotimaahansa (Neuvostoliiton ja Suomen vuonna 1920 solmiman Tarton rauhansopimuksen ehtoissa palanneille luvattiin armahdus). 1930-luvun puolivälissä Venäjän pakolaisia oli jäljellä yli 14 000, muun muassa venäläisiä, karjalaisia ja inkerinsuomalaisia.

Pakolaisten elämä ei ollut helppoa, heillä ei ollut Suomen kansalaisuutta, heidän oli vaikea saada työtä, ja jopa suomalaiset työläiset, jotka pelkäsivät menettävänsä työnsä ylimääräisen työvoiman vuoksi, karsastivat heitä. Venäläisvastainen ilmapiiri oli vielä niin aggressiivinen että "heimoveljiä" — karjalaisia ja inkeriläisiä — pidettiin "muukalaisina". Kirjoittajan kuvauksesta ilmenee, että jos karjalaiset ja inkerinsuomalaiset olivat kotimaassaan kotoisin mil-

tei yksinomaan maaseudulta, kansallisuudeltaan venäläiset taas olivat ensi sijassa Venäjän suurkaupungeista, lähinnä Pietarista ja Moskovasta; he olivat sivistyneistöä, kauppiaita ja virkamiehiä — sillä pelkästään Karjalan kannaksella asusti kirjoittajan arvion mukaan huvilakautena noin 100 000 pietarilaista, ja monet omistivat siellä talon.

Yhteiskunnalliset erot näkyivät pakolaisten elämäntavassa Suomessa ja heidän kulttuuriharrastuksissaan. Venäläiset pakolaiset pyrkivät hankkiutumaan kaupunkeihin, Helsinkiin ja Viipuriin, joissa venäläiset kieli- ja kulttuuriperinteet olivat ennenkin olleet vahvimmat. Pakolaisissa oli henkilöitä, joilla oli taiteellisia taipumuksia, ja yhteisvoimin perustettiin harrastajateattereita, joissa esitettiin näytelmiä, oopperakatkelmia ja balettia; Helsingissä toimi venäläinen balalaikkaorkesteri ja kaksi yhdistystä — Venäläinen klubi ja Kauppiasklubi — joilla kummallakin oli oma kirjastonsa, salinsa ja ravintolansa. Juhlittiin merkittävien venäläisten kirjailijoiden ja säveltäjien, kuten Puškinin, Gogolin, Lermontovin ja Rimski-Korsakovin syntymäpäiviä; joskus konserttien järjestäjien onnistui kutsua Helsinkiin myös Euroopan muista kaupungeista venäläisiä suuruuksia, jotka hekin olivat emigrantteja, kuten Fjodor Šaljapinin ja Tamara Karsavinan. Myös paikallista emigranttilehdistöä yritettiin saada aikaan, mutta pienehköt venäjänkieliset lehdet jäivät lyhytikäisiksi; paikallisten venäläisten kirjoittajien kirjoja ilmestyi harvoin, ja lukijakunta oli pieni.

Sama päti myös karjalais- ja inkeriläispakolaisten julkaisuihin. Näkyvin kirjallinen hahmo oli Juhani Konkka (1904—1970), joka kirjoitti itse joitakin kirjoja ja suomensi venäläistä kirjallisuutta, kuten Tšehovin ja Tolstoin teoksia sekä Šolohovin teoksen "Hiljaa virtaa Don". Karjalaiset ja inkeriläiset eivät P. Nevalaisen mukaan harastaneet samassa määrin korkeakulttuuria (oopperaa, balettia, kirjallisuuden klas-

sikoita), vaan heidän yhdistystensä koontumisilla oli pikemminkin etnokulttuurinen luonne, ja nuoriso harrasti urheilua — Suomen karjalaiset pitivät kyykän peluuta edelleenkin kansallisena ajanvietteenään.

Venäjän pakolaiset toivat suomalaisen kulttuurielämään oman alakulttuurinsa — P. Nevalaisen mielestä Suomessa ei 1990-luvulle saakka ollut vastaavaa etnokulttuurista monimuotoisuutta kuin oli ollut 1920—30-luvulla, ja juuri Venäjän pakolaisten ansiosta.

Entiselle kotiseudulleen, Venäjälle ja Karjalaan, pakolaiset eivät enää voineet pitää yhteyttä. Euroopan mittakaavassa valtava ulkomailla asuvien venäläisten yhteisö tottui kutsumaan itseään "toiseksi Venäjäksi", mutta alkuperäistä Venäjää se ei kyennyt korvaamaan.

Jotakin samankaltaista tapahtui myös suomalaisten "punaisessa pakolaisuudessa" Neuvostoliittoon. He olivat uudessa kotimaassaan vieläkin eristyneempiä entisen kotimaansa henkisestä kulttuurista kuin vaikkapa Pariisin venäläiset emigrantit olivat Moskovan kirjallisesta elämästä, sillä neuvostoliittolaisia kirjoja oli Pariisissa kuitenkin saatavilla, mutta Pariisista sen paremmin kuin Suomestakaan ei voinut saada mitään vapaasti Neuvostoliittoon. Tilanne kärjistyi sellaiseksi, että vuoden 1918 jälkeinen suomalainen kirjallisuus jäi yleensäkin tuntemattomaksi Neuvostoliitossa asuneille suomalaisille emigranttikirjailijoille ja suomeksi kirjoittaneille karjalaisille kirjailijoille. Neuvostoliiton suomenkielisissä kouluissa, niin kauan kuin ne yleensä toimivat, Suomen kirjallisuuden opetus rajoitui pariin, kolmeen 1800-luvun kirjailijaan, ja heihin supistuivat myös opettajien tiedot. Edes merkittävimmän suomalaisen lyyrikon Eino Leinon runoista ei puhuttu meillä mitään järkeenkäyvää — sitä joko ei tunnettu tai sitä ei pidetty merkittävänä ilmiönä. Osittain tämä selittyy emigranttikirjailijoiden itsensä kapean luokkakantaisella asennoitumi-

sella kirjallisuuteen, vaikka sekään ei silti säästännyt heitä Stalinin vainoilta eikä traagiselta kohtalolta.

Kulttuurisuhteiden uudelleen solmiminen ja kehittäminen 1900-luvun jälkipuoliskolla

Sotatoimet päättyivät Neuvostoliiton ja Suomen välisellä rintamalla syyskuussa 1944, mutta välirauhansopimuksen ehtojen mukaan Suomi sitoutui hajottamaan sotilaalliset järjestönsä ja ryhtymään yhteiskuntansa demokratisointiin. Suunnan kohti maiden lähentymistä vahvisti vuoden 1948 ystävyys-, yhteistyö- ja avunantoso-pimus.

Molemminpuolista epäluottamusta ei ollut helppo voittaa kahden verisen sodan jälkeen. Sekä Suomen venäläisviha että Neuvostoliiton sota-ajan propaganda oli pyrkinyt herättämään kaunaa vastapuolta kohtaan. Se piti nyt sammuttaa, kansat oli esiteltävä toisilleen rauhan töissä, sotaa viroksuvina. Kulttuuriselle lähentymiselle asetettiin tärkeitä tehtäviä, ja tätä lähentymistä edistämään perustettiin kumpaankin maahan ystävyysseura, Suomi—Neuvostoliitto- ja Neuvostoliitto—Suomi-Seura. Jo tammikuussa 1945, jolloin sota natsi-Saksaa vastaan vielä jatkui, Suomeen lähettiin laaja kulttuurivaltuuskunta, johon kuuluivat kirjailija Leonid Leonov, elokuvaohjaaja Vsevolod Pudovkin, säveltäjä Dmitri Kabalevski ja maineikas Puna-armeijan kuoro, joka konsertoi monissa Suomen kaupungeissa. Yhtyeen korkea ammattitaito oli monille suomalaisille mieluisa yllätys, sillä tämäntasoisia vierailukonsertteja ei Suomessa ollut järjestetty aikoihin. Toimittaja ja kirjailija M. Kurjensaaren mukaan Helsingissä järjestetyn konsertin jälkeen älyköiltä vaikuttanut nuoripari kiiruhti ilmoittamaan salin edessä julkisesti, että tästä lähtien he eivät enää kutsuisi venäläisiä halventavasti "ryssiksi". Yksityis-

kohta saattaa tuntua merkityksettömältä, mutta juuri tällaisista seikoista molempipuoliseen kunnioitukseen kasvattaminen voi alkaa.

Heti sodan jälkeen neuvostokirjailijoiden teoksia ryhdyttiin suomentamaan entistä enemmän. Jos suomennettujen kirjojen määrä oli koko edeltäneenä kautena (1917—1944) jäänyt alle parinkymmenen, pelkästään vuonna 1945 Suomessa julkaistiin 37 neuvostokirjailijoiden teosta (15 prosenttia maassa tuolloin julkaistusta käännöskirjallisuudesta). Seuraavana vuonna 1946 suomennettiin 25 neuvostoliittolaista teosta (9 prosenttia kaikista käännetyistä teoksista)¹⁹. Nämä kaksi sodanjälkeistä vuotta olivat ennätyksellisiä, sillä myöhemmin tahti hidastui, mutta vuosina 1945—1970 kuitenkin ilmestyi suomennettuina 158 neuvostoliittolaista kirjaa (1,6 prosenttia kaikista tuona aikana suomennetuista teoksista). Neuvostokirjallisuutta julkaisivat lähinnä pian sodan jälkeen perustetut vasemmistolaiset kustantamot, kun taas muut suosivat 1800-luvun venäläisiä klassikoita ja neuvostokauden huomiota herättäneitä "samizdat"-uutuuksia. Suomalaiset lukijat saivat tuolloin monia venäläisten klassikoiden uusintapainoksia sekä uusia suomennoksia Dostojevskin, Gogolin, Gontšarovin, Lermontovin, Leskovin, Puškinin, Tolstoin, Turgenevin ja Tšehovin teoksista.

Muutosta tapahtui myös suomalaisessa kirjallisuudessa. Sodanvastaisuuden teemasta tuli ajankohtainen. Olavi Paavolaisen, Väinö Linnan, Paavo Rintalan ja Veijo Meren teokset herättivät laajaa yleiskansallista keskustelua, johon osallistui kirjallisuuskriitikkojen ja kirjailijoiden itsensä ohella mitä moninaisimpien yhteiskuntakerrosten edustajia eläkkeellä olevia kenraaleja myöten. Täytyy myös muistaa, että vasemmistolainen kirjailijaryhmä "Kiila" jatkoi jo vuonna 1936 alkanutta toimintaansa. Joitakin vasemmistoradikaalisia kirjailijoita, kuten Elvi Sinervo, Arvo Turtiainen, Jarno Pennanen, Raoul Palmgren ja K.-M.

Rydberg oli pidätetty sodan aikana heidän sodan- ja fasisminvastaisen toimintansa vuoksi, ja nyt he pääsivät vankilasta. Heidän runo-, proosa- ja publisistisia teoksiin julkaistiin. Tunnetuksi tuli esimerkiksi R. Palmgrenin teos "Suuri linja" (1948), joka käsitteli J. V. Snellmanin rakentavia ajatuksia kulttuurin roolista kansakunnan kehityksessä.

Vähitellen näihin teoksiin tutustuttiin myös Neuvostoliitossa ja Karjalassa, jossa ryhdyttiin pian sodan jälkeen julkaisemaan suomeksi kalenteria, sittemmin kuukausittain ilmestyvää Punalippu-aikakauslehteä (nykyistä "Careliaa"), jonka painoksesta huomattava määrä päätyi Suomeen. Myös venäjänkielinen aikakauslehti "Na rubeže" (nykyinen "Sever") oli kiinnostunut suomalaisesta kirjallisuudesta, ja jo sen nimi (aluksi "Rajalla", nykyisin "Pohjola") korosti mielenkiinnon lisääntymistä pohjoismaista kirjallisuutta kohtaan. Suomalaisen vanhemman ja nykykirjallisuuden venäjännöksiä sekä katsauksenomaisia kriittisiä artikkeleita ja kirja-arvioita alkoi ilmestyä yhä enemmän.

Tähän tarvittiin koulutettuja asiantuntijoita, joista oli etenkin alussa huutava pula. Vuoteen 1937 saakka Leningradin kasvatustieteellisen korkeakoulun suomenkielisen osaston opiskelijoille ja Petroskoissa Karjalan opettajakorkeakoulun opiskelijoille opetettiin Suomen kirjallisuushistoriaa, ja ansio tästä kuului dosentti U. N. Ruhaselle. Mutta tämä vasta kehitymässä ollut korkeakouluperinne pääsi katkeamaan pidätysten vuoksi (U. N. Ruhanen pidätettiin), ja sodan jälkeen työ oli alettava alusta. Vuonna 1947 Petroskoin yliopistossa aloitti toimintansa suomalais-ugrilainen osasto (Leningradin yliopistossa suomalais-ugrilainen laitos oli ollut vuodesta 1925); aktiivinen rooli oli tässä Neuvostoliiton Tiedeakatemian kirjeenvaihtajajäsenenellä D. V. Bubrihilla, merkittävällä suomalais-ugrialaisten kielten tuntijalla. Osastot olivat pieniä, Petroskoissa vuonna 1947 ensimmäiselle kursille tuli vain kolme opiskelijaa eikä uusien

tulokkaiden määrä ylittänyt seuraavinakaan vuosina 5—7 opiskelijaa. Monilla oppialoilla oli huutava pula koulutetuista opettajista, mutta jo 1950-luvun alussa aloitti toimintansa suomen kielen ja kirjallisuuden aspirantuuri, ja pian valmistuivat ensimmäiset nuoret asiantuntijat, joista tuli sittemmin yliopiston opettajia ja tutkijoita. 1950-luvun puolivälissä alkoi Karjalan ja Suomen kirjallisuuden järjestelmällinen akateeminen tutkimus Neuvostoliiton tiedeakatemia Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutissa.

Suunnilleen samoihin aikoihin virisivät suomalaisten tutkijoiden tutkimusmatkat Neuvostoliittoon ja Karjalaan. Ensimmäisiä tulijoita olivat kielentutkija ja kansanperinteen kerääjä Pertti Virtaranta ja kansanperinteen ja Kalevalan tutkija Väinö Kaukonen, jolle myönnettiin sittemmin Petroskoin yliopiston kunniatohtorin arvo. Näin suomalaiset tutkijat saattoivat ryhtyä uudelleen keräämään Karjalasta kieltä ja kansatiedettä koskevaa aineistoa, tutustua Karjalan kulttuuriin ja julkaista siltä pohjalta kirjoja. Karjalaisten tutkijoiden työmatkat Suomen kirjastoihin, arkistoihin ja museoihin alkoivat hieman myöhemmin, 1960—1970-luvulla.

Säännöllinen kirjavaihto on tutkijoille tärkeää, ja sen järjestäminen oli työn ja tuskan takana. Ensi alkuun Viipurin pääkirjaston laajat kokoelmat osoittautuivat hyvin hyödyllisiksi neuvostotutkijoille, ja onneksi ne olivat säilyneet sodan yli. Osa kokoelmista oli Leningradin yliopiston kirjastossa, osa taas Petroskoin tieteellisissä kirjastoissa. Suurta apua oli myös Neuvostoliiton tiedeakatemia keskuskirjastosta ja Leningradin Saltykov-Štšedrin-kirjastosta, jossa oli kirjojen lisäksi säilynyt täydellisenä koko 1800-luvun ja 1900-luvun alun suomalainen lehdistö (sekä suomen- että ruotsinkielinen), sillä sinne oli lähetetty vapaakappaleet kaikista suomalaista julkaisuista vähäisimpiä lehtisiä ja maaseutulehtiä myöten. Neuvostoaikana tätä tapaa ei enää noudatettu. Toisen maa-

ilmansodan jälkeen saatiin toteutetuksi osittainen kirjavaihto Suomen kanssa Neuvostoliiton tiedeakatemia kautta, mutta edes jossakin määrin täydellistä suomalaisen kirjallisuuden kokoelmaa ei ole ainoassakaan Venäjän keskuskirjastossa, eikä edes Moskovan ulkomaiseen kirjallisuuteen erikoistuneessa kirjastossa. Huomautamme ohimennen, että Helsingissä on slaavilainen kirjasto, jonka venäjänkielisiä kokoelmia täydennettiin erityisen huolellisesti Venäjän vallan aikana.

Aikaa myöten järjestyi myös yliopiston opettajien vaihto. Suomalaiset professorit ja opettajat pitivät ajoittain suomen kielen ja kirjallisuuden luentoja Leningradin ja Petroskoin yliopistojen suomalais-ugrilaisissa osastoissa, ja Suomeen saapui venäjän kielen ja kirjallisuuden opettajia Neuvostoliitosta. Jos Suomessa oli autonomian aikana vain yksi yliopisto, nykyisin niitä on yhdeksän, ja muutamissa yliopistoissa on slavistiikan laitoksia, joilla opetetaan venäjän kieltä ja kirjallisuutta. Jyväskylän yliopiston venäjän kielen ja kirjallisuuden professori Erkki Peuranen on aikanaan suorittanut aspirantuurin Moskovan yliopistossa, tehnyt väitöskirjansa Puškinin 1830-luvun lyriikasta ja julkaissut sen venäjäksi ja suomeksi. Venäjän kirjallisuuden professori Pekka Pesonen on tutkinut Andrei Belyin tuotantoa ja työskentelee Helsingin yliopiston slavistiikan ja baltologian laitoksella. Yllä mainituilla laitoksilla työskentelee myös muita tutkijoita, jotka julkaisevat ajoittain töitään, myös venäjäksi.

Petroskoin yliopisto on luonut jatkuvat yhteydet Joensuun yliopistoon — Joensuu on nykyisin Suomen karjalaisen kulttuurin keskus. Joensuun yliopisto perustettiin toteuttamaan juuri näitä päämääriä — kokemaan yhteen tieteen voimia tutkimaan karjalaista kulttuuria ja kehittämään ympäröivää aluetta, jota kutsutaan Suomessa Pohjois-Karjalaksi. Yliopistoa perustettaessa pääasiallisina aloitteentekijöinä olivat historian professorit Heikki Kirkinen (yliopis-

ton ensimmäinen rehtori), Veijo Saloheimo ja kirjallisuuden professori Hannes Sihvo. He kaikki ovat kirjoittaneet lukuisia teoksia Karjalan historiasta ja kulttuurista, minkä lisäksi heitä yhdistää yksi keskeinen aate ja lähestymistapa: he ovat kiinnostuneita Karjalasta ja sen monipuolisista historiallisista yhteyksistä itään ja lähteen, slaavilaiseen ja germaaniskandinaaviseen maailmaan. H. Sihvon kaksi teosta, "Karjalan löytäjät" (1968) ja "Karjalan kuva: Karelialaismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana" (1973) esimerkiksi sisältävät runsaasti historiallista ja kulttuurihistoriallista aineistoa. Useiden tutkijoiden yhteisin ponnistuksin on syntynyt joukko tärkeitä teoksia, kuten viisiosainen teos "Karjala" (1981—1983). H. Kirkisen, P. Nevalaisen ja H. Sihvon kirjoittama "Karjalan kansan historia" on julkaistu myös venäjäksi Petroskoissa (1998). Maininnan ansaitsee myös P. Virtarannan Karjalan tasavallan kulttuuria käsittelevä teos "Karjalaisia kulttuurikuvia", joka on ilmestynyt kahtena painoksena Suomessa ja venäjäksi käännettynä Petroskoissa (1992).

Kannattaa panna merkille yksi luonteenomainen piirre viime vuosikymmenien julkaisutyössä: suomalaiset tutkijat ovat hyvin kiinnostuneita siitä, että heidän suomalais-venäläisiä suhteita, Karjalaa ja Inkerinmaata käsittelevät työnsä julkaistaisiin Suomen lisäksi myös Venäjällä venäjäksi käännettynä, mihin tarkoitukseen suomalainen osapuoli jakaa varoja. Näin ollen venäläisistä kustantamoista on jo ilmestynyt suuri joukko suomalaisten tekijöiden kirjoja, lähinnä historian alalta. Uutta tässä on nimenomaan halu saada aikaan suora yhteys venäläisiin lukijoihin, samalla kun se on muutenkin käynyt mahdolliseksi ideologisten muurien ja vastakkainasettelujen kadottua.

Neuvostoaikana ideologiset muurit olivat korkeat, mutta kaunokirjallisuutta julkaistiin silti molempien maiden kustantajien yhteisestä sopimuksesta. Kolme suurta moskovalaista kustantamo —

Hudožestvennaja literatura, Molodaja gvardija ja Progress — julkaisivat 1970—1980-luvulla 10-osaisen "Suomalaisen kirjallisuuden kirjaston" (minkä jälkeen ilmestyi vielä täydennysosia, mutta sarjaa mainitsematta). Täytyy todeta, että tämä Suomen 1900-luvun kirjallisuutta sisältävä "Kirjasto" on edelleenkin edustavin suomalaista kirjallisuutta esittelevä teossarja Venäjällä.

Suomalaiset ovat jokseenkin hyvin selvillä Venäjän nykytilanteesta, myös kulttuurin ja henkisen elämän alueella. Pietariin on perustettu tietoa jakamaan ja kulttuurisuhteita kehittämään erityinen "Suomen instituutti", jonka työntekijöillä on tarvittava tieteellinen koulutus ja venäjän kielen taito.

"Tullaan eurooppalaisiksi, silti pysytään suomalaisina"

Pian Neuvostoliiton hajottua Suomi liittyi 19. lokakuuta 1994 järjestetyn kansanäänestyksen pohjalta Euroopan Unioniin, ja näiden tapahtumien välillä voi havaita tietyn yhteyden. Edeltäneinä vuosikymmeninä, etenkin 1960—1970-luvulla Urho Kaleva Kekkonen presidenttikaudella, suomalaisessa ja länsimaisessa lehdistössä kirjoitettiin paljon Suomen sisä- ja ulkopolitiikan liiallisesta riippuvuudesta itänaapurista. Sillä tarkoitettiin jopa jotakin hieman enempiä kuin pelkästään valtioiden välisiä sopimusvelvoitteita; oletettiin, että sotienjälkeisenä rauhallisen rinnakkaiselon kautena Suomen hallitus tottui monien vuosien ajan tunnustelemaan liikaa Moskovan toiveita ja ongelmia välttääkseen myös ottamaan ne huomioon, mikä osoitti poliittista taitoa ja piti yllä keskinäistä luottamusta. Kahden poliittisen järjestelmän jyrkän maailmanlaajuisen vastakkainasettelun oloissa neuvostoliittolais-suomalaiset suhteet luokiteltiin Moskovassa esimerkillisiksi, mutta lännessä sen sijaan väitettiin, että Moskova halusi "suomettaa" koko Euroopan

ja oli aloittanut sen Skandinaviasta. "Suomettumispolitiikasta" tuli läntisessä lehdistössä yleinen puheenaihe. Suomessa tämä saattoi kuulostaa joistakuista ikävältä, ja he kielsivät Neuvostoliiton vaikutusvallan vahvistumisen, kun taas toiset päinvastoin toivottivat sen tervetulleeksi, muun muassa ideologian ja kulttuurin alueella.

Neuvostoliiton ja koko sosialistileirin hajoaminen osoitti, miten syvä oli ollut se ideologinen kriisi, joka oli heijastunut tavalla tai toisella moniin maailman maihin, myös Suomeen. Olosuhteiden muuttuttua, nyt kun Venäjälläkin on jo täysin luovuttu entisestä ideologiasta jo virallisellakin taholla ja kun näin ollen pyritään arvioimaan uudelleen koko Venäjän ja maailman historiaa, houkutus tehdä samoin herää muissakin maissa, etenkin niissä, joissa on ollut neuvostoideologiaa lähellä olleita kulttuuriliikkeitä. Ainakaan itänaapuri Venäjällä ei enää nykyisin tuomitse sitä, vaan päinvastoin suhtautuu siihen myönteisesti ja tukien.

Kaikkea suomalaisen kulttuurin toisen maailmansodan jälkeistä kehitystä ei varmaankaan voi selittää pelkästään Neuvostoliiton vaikutuksella — se on ollut suomalaisen yhteiskunnan tarpeiden määräämä sisäinen prosessi. Ja vasemmistolaisia vaikutteita on tullut myös lännestä. Suomenkin yliopistot 1960—1970-luvulla valannut vasemmistolainen opiskelijaliikekin alkoi Ranskasta ja rajoittui länteen. 1900-luvun jälkipuoliskolla opiskelijoiden määrä kasvoi Suomessa jyrkästi, ja vasemmistolaistuneesta opiskelijakunnasta tuli painava kulttuurivoima, ja juuri silloisista opiskelijoista kehittyi niin kutsuttuja "kulttuuriradikaaleja" — kirjailijoita, toimittajia, teatteriohjaajia, taiteilijoita, elokuvantekijöitä ja vasemmistolaisten poliittisten laulujen kirjoittajia. Nuoriso oli mukana Kuubaa, Vietnamia ja Chileä puolustaneissa kokouksissa ja konserteissa ja järjesti apua näille maille. Monet "kulttuuriradikaalit" olivat kotoisin porvarillisista perheistä, he olivat vastakkain

yhteiskunnan lisäksi myös vanhempiensa kanssa. He halusivat katkaista siteensä menneinä vuosikymmeninä vallinneeseen kansallis-šovinistiseen ideologiaan, muukalais- ja venäläisvihaan. Suomalaisiin yliopistoihin tuli vasemmistolaisen maailmankatsomuksen omanneita professoreja, ja sosiologia, yhteiskuntaa ja sen rakenteita tutkiva tiede, sai lisää huomiota yliopistojen oppiaineena. Vastareaktionä entisten oikeistovoimien saksalais- ja fasisistimyönteisille sympatioille haluttiin päästä eroon militaristihenkisestä saksalaismielisydestä; olihan jo 1950-luvun modernistinen sukupolvi suosinut anglosaksista kulttuuria ja englannin kieltä.

Huomattava merkitys oli Suomessa kommunistisella puolueella, joka oli 1970-luvulla myös mukana hallituksessa. Kommunistinen puolue jakautui kahteen leiriin, joista radikaalimpaa kutsuttiin "taistolaiseksi" sen johtajan Taisto Sinisalonen mukaan ja toista "saarilaiseksi" Aarne Saarisen mukaan. Ensiksi mainitun mielestä toinen oli "revisionistinen", mutta molemmat pitivät yhteyttä NKP:hen, ja niiden erimielisyys heijasti maailmanlaajuisen kommunistisen liikkeen hajaannusta. Kontaktista "taistolaisiin" syntyi äärivasemmistolainen kulttuuriryhdistys "Kulttuurityöntekijäin liitto", jolla oli oma lehensä, teatterinsa ja taiteelliset kollektiivinsa. Tuli tavaksi puhua "osallistuvasta", yhteiskunnallisesti aktiivisesta, kansanjoukkojen puoleen kääntyvästä taiteesta. Teatterielämässä tulivat suosituiksi Brechtin, Bruchnerin, Gorkin ja Hella Vuolijoen näytelmät; myös omia agitaationäytelmiä esitettiin.

Kaikkea tätä suomalaisen kulttuurin vasemmistolaistumista, kirjallisuus, taide, tiede, yliopistoelämä ja sivistyneistöpiirit mukaan luettuina, on nyt äärivasemmistolaisten mielialojen vaimennuttua alettu arvioida silloisten vasemmistolaisten pyrkimisenä jonkinlaisen "revanssiin" oikeistolaisista, jotka olivat olleet etualalla 1920- ja 30-luvuilla, mutta joiden oli 50—70-luvulla ollut perädyttävä

osittain jopa viranomaisten katsoessa sormiensa läpi. Kirjailija Väinö Linna, jonka romaanit ovat vaikuttaneet voimakkaasti yleiseen mielipiteeseen Suomen vuoden 1918 tapahtumista ja myöhemmin Neuvostoliittoa vastaan käydystä sodasta, nimitettiin elämänsä lopulla virallisesti akateemikoksi, ja hänen muotokuvansa jopa komeili 20 markan setelissä — kulttuurihenkilöistä tällaisen kunnian ovat saaneet vain todella huomattavat ja kansallisesti tunnustetut.

Historian tapahtumien ymmärtäminen ja niiden arviointi ei tietenkään ole helppoa, tästä olemme riittävässä määrin vakuuttuneet nyt myös Venäjällä, ja monista asioista emme ole vielä toistaiseksi päässeet yksimielisyyteen. Suomen historian vuoden 1918 tapahtumia ja niiden jälkeisiä Neuvostoliiton ja Suomen välisiä sotia on vaikea arvioida edes jossakin määrin lopullisesti ja kiistattomasti jo siksi, että heti herää kysymys: mitä Suomen itsenäisyydelle olisi tapahtunut, jos Suomen vuoden 1918 vallankumoushallitus tai vuoden 1939 "Terijoen hallituksen" kaltainen hallitus olisi voittanut? Ja kun nykyisin väitetään, että kansallissankariksi olisi silloinkin kohonnut Carl Gustaf Mannerheim eikä Edvard Gylling tai Otto Ville Kuusinen, sitä ei voi täysin ohittaa. Mutta toisaalta on myös mahdollonta olla samaa mieltä jatkosta: väitetään että Suomen vuoden 1918 vallankumous olisi syntynyt pelkästään venäläisten bolševikkien yllytyksestä ja että siihen osallistuneita työläisiä ja maalaisköyhälistöä olisi muka ohjannut vain alhainen kateus omistavaa luokkaa kohtaan, ja että heidän aseellista kapinaansa voisi muka ehdottomasti pitää lainvastaisena ja rikollisena. Tällaisella yksinkertaistetulla logiikallahan voisi aivan yhtä hyvin väittää, että "nuijasotana" tunnettu Suomen keskiajan tärkein talonpoikaiskapina olisi ollut laiton ja rikollinen, ja samalla pitäisi tuomita kaikki maailmanhistoriasta tunnetut kansan kapinat ja kansalliset vapautusliikkeet, niin Spartakuksen johtama roomalaisorjien kapina kuin Jemel-

jan Pugatšovin johtama venäläisten maaorjien kapina, samoin Afrikan ja Aasian kansojen siirtomaavaltojen hajoamiseen johtanut vapaustaistelu.

Suomessa vuoden 1918 kansalaisotaa ei ole arvioitu lainkaan näin suoraviivaisesti eikä tuomittu jyrkästi kapinoivaa kansaa, niin eivät ole tehneet edes ne kirjailijat, jotka eivät periaatteessa ole hyväksyneet verenvuodatusta vaan ovat pysyneet humanisteina. Ei ole mikään yllätys, että heti näiden traagisten tapahtumien jälkeen ilmestynyt F. E. Sillanpään romaani oli nimeltään "Hurskas kurjuus" (1919). Kirjailija ei tee sankareita punaisista mutta ei myöskään valkoisista, toisin kuin vaikkapa V.A. Koskenniemi tai hänen hengenheimolaisensa Bertel Gripenberg. Sillanpää tunsi myötätuntoa etenkin osaa ja oikeutta vaille jääneitä kohtaan, ja siinä oli hänen kykynsä.

Väinö Linnan romaaneista 1950—60-luvulla heränneen kiivaan väittelyn voisi luulla ammentaneen aiheen tyhjiin — niiden yleiskansallinen menestys on loppujen lopuksi vaiennut jopa ne, jotka eivät ole niitä hyväksyneet. Vuoden 1918 kansalaisotaa nähden on omaksuttu virallisesti sovittelleva asenne, muistomerkkejä on pystytetty kaikille uhreille, punaisille ja valkoisille.

1990-luvulla Linnan romaaneista on kuitenkin syntynyt uudelleen kiistaa. Niihin on palattu juuri siksi, että ne ovat suosittuja ja että ne ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat edelleenkin voimakkaasti yhteiskuntaan.

On jälleen esitetty, että Linna olisi taidokkaissa romaaneissaan kuitenkin liian yksipuolinen ja tarkoitushakuinen ja että ne kuvaisivat Suomen historiaa virheellisesti, yliarvioisivat alempien luokkien merkitystä ja vähättelisivät yhteiskunnan ylempiä kerroksia, "vanhaa" isänmaallista sivistyneistöä, maan 1920—30-luvun poliittista johtoa ja armeijan upseeriliittiä. Kirjailijalle ei kyetä antamaan anteeksi, että hän on kuvannut vuoden 1918 tapahtumien yhteiskunnallista olemusta, nauranut sotilaan

nauria sotavuosien propagandaiskulauseille, näyttänyt sodan kovuuden ja järjettömyyden ja riistänyt siltä kaiken totutun romantisoitun sankaruuden.

Ilmeinen yritys puolustaa nostalgisesti yli puolen vuosisadan ikäisiä ideologisia stereotyyppisiä ja jopa herättää ne uudelleen henkiin oli Pentti Linkolan artikkeli²⁰, jossa paitsi hyökättiin Linnan romaaneja vastaan, myös palautettiin kunnia äärioikeistolaiselle saksalaismieliselle fasistimyönteiselle näkemykselle. Kirjoittaja jopa piti Hitlerin valtakunnan tappiota toisessa maailmansodassa sodan "onnettomana loppuna" — ellei niin olisi käynyt, Saksa olisi muka edelleenkin maailman sivilisaation keskus. Tästä näkökulmasta myös Suomen vuoden 1918 kansalaissota oli kirjoittajalle vain "barbarian taistelua sivistystä vastaan". Jo demokratian mainitseminenkin saa hänet huudahtamaan hermostuneena: "Ei, ei, ei!" Linkola muistelee hienoisen ylpeänä, miten eräs hänen nimekäs sukulaisensa oli järjestänyt Himmlerille henkilökohtaisen vastaanoton Himmlerin käydessä salaa Suomessa vuonna 1942. Tällaisella logiikalla päädytään siihen, että vain punakaartilaiset olivat rikollisia ja barbaareita, eikä fasismin rikoksia artikkelissa edes mainita.

Linkolan artikkeli on herättänyt jyrkkää vastustusta, muun muassa entisissä "kulttuuriradikaaleissa" (Jouko Tyyri, Jukka Kekkonen ym.). Artikkelin saattaa näyttää varta vasten sepitetyltä kuriositeetilta, mutta se kuvaa paljaimmillaan tiettyä suuntausta, joka johtaa nykyiseen ideologioiden tienhaaraan. Vasemmistolaisia on syytetty viime aikoina historian karkeasta yksinkertaistamisesta, siitä että he väittäisivät historian johtavan väistämättä työtätekevien massojen luokkataisteluun. Mutta oikeistolaiset heittävät kepin vastakkaiseen laitaan, korostaen kaikin tavoin "eliitin" roolia historian kehityksessä ja ylenkatsoen yhteiskunnan alempien luokkien aloitteellisuutta ja elämää.

Todellisuudessa historia on paljon monimutkaisempaa, eikä sitä hallita yksinkertaisella logiikalla. Vastatessaan Linkolalle ja hänen fasistimyönteiselle saksalaismielisyydelleen Jouko Tyyri katsoo poleemisessa puheenvuorossaan "Sokaista sivistyneistö"²¹ että juuri se, että suuri osa suomalaista sivistyneistöä leikkitteli 1930-luvulla natsismilla, oli osasyynä Neuvostoliiton ja Suomen välisten suhteiden kiristymiseen ja siitä seuranneihin sotiin. Suomella oli syynsä olla luottamatta Staliniin (meilläkin tunnustetaan nykyisin, että vuosien 1939—40 talvisota alkoi hänen käskystään), mutta Stalin puolestaan oli Tyyrin mielestä oikeassa siinä, ettei hän voinut luottaa Suomeen natsi-Saksan mahdollisena liittolaisena. Ehkä Suomen johto vuonna 1939 toivoi, että Hitler tyytyisi puolikkaaseen Puolaa, mutta sodan uhriksi joutuikin Neuvostoliiton puolelta myös Suomi. Tyyrin mukaan vanhakanlaisia saksalaissympatioita vaalivat henkilöt eivät kykene mitenkään antamaan presidentti Kekkoselle anteeksi hänen ponnistelujaan luottamuksellisten suhteiden luomiseksi itänaapurin.

Tähän voidaan lisätä, että jo 1930-luvun lopulla, talvisodan lähestyessä ja Neuvostoliiton ja Suomen välisten suhteiden kärjistyessä äärimmilleen, Kekkonen pyrki kaikin käytettävissään olevin keinoin hillitsemään yltiöikeistolaisten voimien šovinistista, paljolti provokatorista uhoa. Tultuaan mukaan vuoden 1936 eduskuntavaalien tuloksena muodostettuun sosiaalidemokraattien ja maalaisliittolaisten koalitiollahitukseen (ns. punamultahallitukseen), jossa hän näki eräänlaisen "kansanrintaman", Kekkonen ensin oikeus-, ja sittemmin sisäministerinä pyrki virallisesti lakkauttamaan fasistimielisen Isänmaallisen kansan liiton. Hän ei kuitenkaan onnistunut siinä, oikeus kumosi ministerin määräyksen, ja hän joutui pian pois hallituksesta.

Euroopan Unioniin liittyessään Suomi kohtasi uusia ongelmia. Itsenäisen kansal-

lisvaltion luominen oli kestänyt liian pitkään ja ollut liian vaivalloista, jotta suomalaiset voisivat luopua suruttomasti edes itsenäisyyden pienimmistä muruksista. Koko nykyinen suomalainen kulttuuri ja suomen kieli ovat historialtaan vielä liian nuoria, jotteivät ne tuntisi pelkoa sen suhteen, miten ne säilyttävät omaperäisyytensä Euroopan aktiivisen integraation, muuttoliikkeiden kasvun ja kansainvälisten vaikutusten keskellä. Euroopan Unioniin liittyttäessä vaadittiin etnisten vähemmistöjen — Suomessa saamelaisten ja mustalaisten — kulttuuris-kielillisen aseman sääntelyä. Venäjänkielisten maahanmuuttajien määrän kasvaessa (osittain inkerinsuomalaisten vuoksi) herää kysymys heidän kulttuuris-kielillisestä sopeutumisestaan.

Suomen kirjakieli on Elias Lönnroin ajoista saakka kehittynyt perinteisen puristisissa uomissa vältellen ylenmääräistä ulkomaisten lainasanojen omaksumista. Euroopassa on varmasti vähän nykyaikaisia kirjakieliä, joista puuttuisivat esimerkiksi sellaiset yleiset kansainväliset sanat kuin "litteratura", "universitet", "student", "geografia", "grammatika", "republika", "artilleria", "kavaleria" (kirjallisuus, yliopisto, opiskelija, maantiede, kielioppi, tasavalta, tykistö, ratsuväki) jne., uusista sanoista "komputer", "breafing", "summit", "eksklusiivinen" (tietokone, tilanneselostus, huipukokous, laadukas) ja sadat muut vastaavat. Suomalaiset pyrkivät korvaamaan tällaiset sanat omilla suomalaisilla uudissanoillaan, vaikka se on uuden kansainvälisen sanaston tulvan vuoksi käymässä yhä vaikeammaksi. Suomen lehdistössä eivät nykyisin ole harvinaisia väitteet, että nykyaikaisen sivistyneen ihmisen, etenkin jos hän edustaa pienehköä kansaa, on osattava enemmän kuin yhtä tai kahta vierasta kieltä, hänen on taidettava neljää tai viittä, mikä heijastuu tavalla tai toisella suomen kieleen. Jo nyt valitetaan, että nuorten slangissa yli puolet sanastosta on väännöksiä vieraskielisistä sanoista.

Suomessa on viime vuosina ilmestynyt Suomen kansallista omaperäisyyttä (ns. identiteettiä) käsitteleviä tutkimuksia, ja voi panna merkille, että jotkut kirjoittajat sinänsä hyvää tarkoittaen torjuvat kypsän kansallisuusiideologian syntymisen liian kauas historian uumeniin ja jotkut toiset taas päinvastoin ympäpäivät siihen huonosti istuvia uusia lisiä. Esimerkkinä jälkimmäisestä suuntauksesta on M. Virtasen kirja "Fennomanian perilliset" (2001), jossa näihin perillisiin luetaan, kriitikko H. Sihvon²² ironisen huomautuksen mukaan, jopa 1970-luvun äärivasemistolaiset "taistolaiset", joista T. Vihavainen väittää kirjassaan "Stalin ja suomalaiset" (1998) päinvastoin, että juuri he kivesivät Suomelle "tien stalinismiin"²³.

Suomen kulttuurisiteistä Venäjään näyttäisi ilmaiseen realistisemmän kannan Johannes Salminen, jonka mielestä jopa Venäjän nykyisen henkisen sekaannuksen keskellä suomalaisille jää ammennettavaksi Venäjän kulttuurin klassinen perintö. "Helsinki", pohtii kirjoittaja, "on nykyisin jännittävä asuinpaikka juuri siksi että se on avoin sekä itään että länteen. Tuntuu vapauttavalta ettei tarvitse olla enää etuvartiassa — etuvartiot on aina nolosti sysätty taustalle, olivatpa niiden ansiot miten sankarillisia tahansa. Venäjän mullistus on uusi suuri haaste: miten ennakkoluulottomasti uskallamme kohdata ihmiset, jotka ovat vihdoin riisuneet totaalitaarisen naamionsa? Mitä annettavaa meillä itsellämme on?"²⁴ Ja edelleen: "Ja jos Venäjän on henkisesti vaikea toipua, sen klassinen perintö on tyhjentyvämmänään säiliönä aina tarjolla myös meille. Missään tapauksessa ei pidä toistaa 1800-luvun erehdystä, jolloin suuri osa Venäjän parasta kulttuurielämää meni sivu suomme ylpeytemme tai puhtaasti tietämättömyytemme takia."

Maailma kansainvälistyy, globalisoituu ja teknillistyy nykyisin yhä enemmän, ja kaikkia sen seurauksia on vaikea ennakoida, vaikka Suomessa onkin perustettu erityisiä tiedekeskuksia ennustamaan kansal-

lista tulevaisuutta ja seuraamaan maailmanlaajuista kehitystä. Realistit pidättyvät pitkällemenevistä ennusteista, mutta katsovat silti, että tulevaisuuteen varautuminen ja kansallisen omaperäisyyden säilyttäminen nykyisessä selkosen selälleen leväytetyssä maailmassa riippuu pitkälti kansakunnan omasta tahdosta ja sen oman kulttuurin kehityksestä.

Viitteet

- ¹ Hakamies P. Venäläisten sananparsien vaikutus karjalaiseen ja suomalaiseen sananparsistoon. Joensuu. 1986.
- ² Nieminen M. Kalevala kohtalona. Alpo Sailon runonlaulajat ja toiminta Vienan Karjalassa. Juminkeko. 2001. S. 5.
- ³ Sihvo H. Vanhoilla urilla. Helsinki. 2002. S. 59.
- ⁴ Setälä V. Sihvo H. Timonen S. Iivo Härkönen, karjalainen heimomies. Joensuu. 1983. S. 11.
- ⁵ Karhu E. Isien. Sanoma. Tutkielma karjalaisesta ja inkeriläisestä kansan kulttuurista. Petroskoi, 2002. S. 64—86. Vuoristo S. Iivo Marttinen — Vuokkiniemen kansanperinteen suurkerääjä. Helsinki. 1992.
- ⁶ Romaani on julkaistu venäjännöksenä sarjassa "Biblioteka finskoi literatury": Kianto. I. Krasnaja tšerta. M. 1978.
- ⁷ Schauman A. Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa. Jyväskylä. 1924. Osa 1. S. 267.
- ⁸ Salminen J. Rajamaa. Esseitä. Helsinki 1984. S. 22.
- ⁹ Sarajas A. Tunnuskuvia Suomen ja Venäjän kirjallisen realismin kosketuksia. Helsinki. 1968. S. 158.
- ¹⁰ Peregiska J. K. Grota s P. A. Pletnjovym. Sankt–Peterburg. 1896. T. I. S. 926.
- ¹¹ Vasenius V. Z. Topelius hans liv och skaldedärning. Stockholm. 1918. T. III. S. 140.
- ¹² Savo-lehti. 1887. a 139.
- ¹³ Zotov V. Istoria vsemirnoi literatury. Sankt–Peterburg. 1882. T. IV. S. 771—784.
- ¹⁴ Karhu E. Suomen 1900-luvun alun kirjallisuus. Helsinki, 1974. S. 149—207.
- ¹⁵ Salminen J. Sininen kivi. Muistiinmerkkintöjä idästä ja lännestä. Helsinki. 1994. S. 82.
- ¹⁶ Karema O. Vihollisia vainojia syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917—1923. Helsinki. 1998. S. 24.
- ¹⁷ Salminen J. Mts. S. 119—132.
- ¹⁸ Nevalainen P. Viskoi kuin Luoja kerjäläistä. Venäjän pakolaiset Suomessa 1917—1939. Helsinki. 1999.
- ¹⁹ Salokoski J. Neuvostokirjallisuus ja Suomi. Sosiologinen pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto. 1972.
- ²⁰ Linkola P. Mietteitä ja muistoja sivistyneistöstä — näkökulma vuosisadan aarrehistoriaan. Hiidenkivi 1/2001. S. 6—10.
- ²¹ Tyyni J. Sokaista sivistyneistö. Hiidenkivi 2/2001. S. 45—46.
- ²² Virtanen M. Fennomanian perilliset. Helsinki. 2001.
- ²³ Sihvo H. Sukupolvien perintö? Hiidenkivi 5/2001. S. 32—33.
- ²⁴ Salminen J. Mts. S. 180, 182.

Suomentanut Paula Autio